

Міністерство освіти і науки України
Національний університет «Острозька академія»
Навчально-науковий інститут міжнародних відносин
та національної безпеки
Кафедра національної безпеки та політології

Кваліфікаційна робота
на здобуття освітнього ступеня магістра на тему:
«Політична корупція в Україні у період президентства В. Зеленського»

Виконала студентка II курсу, групи ЗМНб-21
Спеціальності 256 Національна безпека (за
окремими сферами забезпечення і видами
діяльності)

Купріянчук Юлія Миколаївна

Науковий керівник – доктор політичних
наук, професор

Мацієвський Юрій Володимирович

Рецензент – кандидат юридичних наук,
доцент, завідувач кафедри
загальнотеоретичних правових та
гуманітарних дисциплін Рівненського
інституту Київського університету права
НАН України

Ткачук Віктор Євгенович

Острог, 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	4
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ КОРУПЦІЇ.....	9
1.1. Поняття та підходи до визначення корупції.....	9
1.2. Види і форми корупції.....	17
1.3. Чинники, що визначають корупцію в Україні.....	23
РОЗДІЛ II. ЧИННИКИ ЗБЕРЕЖЕННЯ КОРУПЦІЇ ЗА ПРЕЗИДЕНТСТВА В.ЗЕЛЕНСЬКОГО.....	30
2.1.Формальні інститути.....	30
2.2.Неформальні інститути.....	38
РОЗДІЛ III. ДЕРЖАВНА АНТИКОРУПЦІЙНА ПОЛІТИКА: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ.....	47
3.1.Основні напрями державної політики щодо протидії корупції.....	47
3.2.Проблеми здійснення антикорупційної політики в Україні.....	52
3.3.Шляхи вдосконалення антикорупційної діяльності в Україні.....	57
ВИСНОВКИ.....	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ.....	70

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ

АРМА – Національне агентство України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів

ВАКС – Вищий антикорупційний суд України

ВАСУ – Вищий адміністративний суд України

ВККС – Вища кваліфікаційна комісія суддів

ВРП – Вища рада правосуддя

ВРУ – Верховна Рада України

ВСУ – Верховний Суд України

ГО – громадська організація

ДБР – Державне бюро розслідувань

ЄС – Європейський Союз

ЗМІ – засоби масової інформації

КМУ – Кабінет Міністрів України

КНДІСЕ – Київський науково-дослідний інститут судових експертиз

КСУ – Конституційний Суд України

НАБУ – Національне антикорупційне бюро України

НАЗК – Національне агенство з питань запобігання корупції

ОАСК – Окружний адміністративний суд Києва

ООН – Організація Об'єднаних Націй

САП – Спеціалізована антикорупційна прокуратура

СБУ – Служба Безпеки України

ВСТУП

Постановка проблеми.

Сьогодні про корупцію говорять практично всі – політики, журналісти, науковці і митці, чиновники та пересічні громадяни.

Зрозуміло, що жодна країна не може бути у повній мірі позбавлена явища корупції, змінюються лише її масштаби, кількісний та якісний склад, характер проявів.

Корупція дуже дорого коштує нашій державі і народу. Йдеться про її як матеріальний, так і духовний вимір. І мова не лише про прямі матеріальні втрати від корупції. Дуже небезпечним є те, що у свідомості людей виникає і вважається прийнятною думка, що корупція є нормальним суспільним явищем, з ним можливо жити, але в той же час немає розуміння суспільної небезпеки та непоправних негативних наслідків корупції. Адже корупція проникає в усі сфери життя та перешкоджає функціонуванню органів державної влади, порушує стабільність держави, заважає проводити важливі реформи, посилює нерівність громадян, руйнує демократію та верховенство права, веде до втрати довіри населення до представників державних органів, руйнує державні відносини із міжнародними партнерами.

Гостро стоїть проблема поширення корупції і на вищих щаблях влади. Так, боротьба з політичною корупцією була приводом до Революції Гідності, учасникам якої набридло жити в країні непотизму, хабарництва та несправедливості.

Ще у 2014 році Дж. Пайєтт, посол США в Україні, наголошував, що корупція є більшою загрозою українському майбутньому, ніж російські танки [68].

Кожний кандидат у президенти у своїй передвиборчій кампанії визначає корупцію найбільшою загрозою національній безпеці та дає обіцянки покращити антикорупційну політику. Так, із приходом до влади у 2014 році П. Порошенка Парламентом було схвалено створення нових автономних

органів, на які було покладено функції по виявленню та розслідуванню корупційних злочинів: Національне агентство з питань запобігання корупції, Національне антикорупційне бюро, Спеціалізовану антикорупційну прокуратуру та Вищий антикорупційний суд. Це стало початком розбудови нової антикорупційної інфраструктури.

Обіцянки боротися із корупцією давав і нинішній президент України Володимир Зеленський. Проте, на практиці вийшла розбіжність між обіцянками і реальними діями. За даними експертного опитування Фонду «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва «Друга річниця Президента Зеленського: оцінки експертів та журналістів», середня оцінка діяльності президента за другий рік перебування на посаді становить 3.9 бала за 10-ти бальною шкалою. До основних невдач, окрім слабкої кадрової політики та провалом у політиці національної безпеки, відносять відсутність боротьби з корупцією – 57,8% [30].

На жаль, третя річниця президентства В. Зеленського припала на час повномасштабної війни із Російською Федерацією, коли першорядними в управлінні державою стали інші цілі. Однак, враховуючи те, що корумповану державу значно легше подолати у війні, ніж ту, що розбудовує свої інституції, має довіру громадян, а також враховуючи впевнений курс України на вступ у Європейський Союз, антикорупційна діяльність в нашій державі за останні місяці активізувалася.

У цій роботі ми визначимо чинники збереження політичної корупції за президентства В. Зеленського, проаналізуємо вплив формальних і неформальних інститутів на владні сфери впливу, охарактеризуємо діяльність спеціалізованих антикорупційних органів та з'ясуємо напрями здійснення антикорупційної діяльності в Україні.

Критичний огляд літератури.

Наявний широкий ряд досліджень та публікацій, присвячених явищу корупції та політичної корупції зокрема, свідчить про вагомість цієї проблеми. Зокрема, поняття та сутність корупції, в т.ч. і політичної корупції, причини та чинники її виникнення, зарубіжний досвід існування та боротьби з корупцією

досліджували: А.В. Боровик, А.В. Волошенко, А.В. Горовіц, В.К. Гура, І.В. Кушнар'ов, О.Г. Мельник, Є.І. Невмержицький, О.В. Нестеренко, В.В. Нонік, Р.С. Радецький, А.В. Титко, В.М. Трепак, Т.В. Фесенко та інші.

Їх наукові дослідження спрямовані на визначення причин та умов існування корупції, її видів, аспектів прояву та сприйняття корупції, обґрунтуванню поняття корупції як хабаря, зловживання владою, перевищення службових повноважень, адже до цього (в часи Античності, Середньовіччя, Ранній новий час, Новий чи Новітній час) корупцію розуміли лише як хабарництво [59, с. 288].

Щодо політичної корупції, то наукові дослідження підтверджують, що її було відокремлено з-поміж інших видів корупції лише у ХХ столітті, коли почастишали випадки прийняття політичних рішень взамін на певні вигоди для високопосадовців.

Проблематичним було те, що ці наукові дослідження спочатку здійснювалися у кримінально-правовому середовищі, а лише згодом у сфері публічного адміністрування, державного управління.

В подальшому, із врахуванням конкретних умов суспільного життя, поширенням корупції, постійним реформуванням системи органів по боротьбі з корупцією, зміною законодавства, питання дослідження корупції, зокрема, чинників її збереження, удосконалення боротьби з цим явищем, є актуальним.

Слід відзначити, що кожен рік життя, в тому числі і політичного життя, є іншим, змінюються люди, обставини, внутрішні і зовнішні фактори. Кожен наступний Президент, Парламент, Уряд формує власну державну політику, що визначає подальше життя країни і кожного громадянина зокрема. Тому незважаючи на значну кількість наукових публікацій, досліджень політичної корупції, її чинників, конкретні аспекти проблематики існування та збереження політичної корупції саме у період президентства В. Зеленського, перспективи удосконалення механізмів запобігання та протидії корупції в Україні, наразі потребують аналізу та висвітлення. Це й зумовило вибір обраної теми, наукову і практичну спрямованість, зміст магістерської роботи.

Мета і завдання.

Метою магістерської роботи є дослідження політичної корупції в Україні, способів її призупинення, боротьби з цим явищем у період президентства В. Зеленського. У зв'язку з цим, робота спрямована на вирішення таких завдань [55]:

- описати види і форми корупції;
- дослідити чинники, що визначають корупцію в Україні;
- визначити як формальні та неформальні інститути впливають на збереження корупції в Україні;
- з'ясувати проблеми та визначити шляхи вдосконалення антикорупційної політики в Україні.

Предметом дослідження є прояви політичної корупції у період президентства В. Зеленського.

Метод дослідження.

В основі дослідження є метод вивчення окремих випадків. Використання методу вивчення окремих випадків дозволило виокремити прояви політичної корупції в досліджуваній період, щоб показати ефективність та неефективність антикорупційної політики за президентства В. Зеленського. У роботі застосовуються такі загальнонаукові методи, як метод узагальнення, порівняння, статистики та логічні методи (аналізу, синтезу, індукції та дедукції).

Теоретична основа дослідження.

Наукове дослідження містить аргументи, що пояснюють взаємозалежність формальних і неформальних державних інститутів (в тому числі, що мають місце за президентства В. Зеленського) із умовами збереження політичної корупції в Україні, їх вплив на громадянське суспільство.

Перевіримо чи наявний в Україні тип виборчої системи впливає на ефективність державної форми правління.

Аргументуємо кроки, які необхідно зробити владі (її представникам) для посилення ролі формальних інститутів з метою подолання корупції.

Основою дослідження є праці вітчизняних та іноземних науковців, юристів, філософів, матеріали наукових конференцій та інших наукових заходів, що містять положення щодо політичної корупції загалом та умов її збереження за президентства В. Зеленського, зокрема.

Вагомими джерелом наукової праці слугували офіційні сторінки антикорупційних органів та неурядових антикорупційних організацій: Центру Разумкова, Transparency International Ukraine, EUACI (Антикорупційної ініціативи Європейського союзу в Україні), ACREC (Міждисциплінарного науково-освітнього центру протидії корупції в Україні).

Структура роботи. Магістерська робота складається зі вступу, трьох розділів, які включають вісім підрозділів, висновків, списку використаних джерел із 115 найменувань. Загальний обсяг роботи складає 81 сторінку.

РОЗДІЛ І

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ВИВЧЕННЯ КОРУПЦІЇ

1.1. Поняття та підходи до визначення корупції

Корупція є небезпечним і поширеним явищем в усьому світі. Вона існує як у розвинених країнах, так і в країнах, що розвиваються. Її наслідки часто заважають формуванню громадянського суспільства та перешкоджають існуванню принципу верховенства права у державах, а для економіки взагалі є руйнівними. Вона настільки добре прижилась в суспільстві, що громадськість стала толерантно до неї відноситись. І що найгірше - корупція як явище постійно розвивається.

Як зауважує А.О. Левчук, такий розвиток зумовлений трансформаційними процесами в суспільстві і процесами, які відбуваються в самому явищі. Змінюється суспільство – змінюється і корупція як явище. Слід при цьому зауважити, що її сутність залишається статичною, змінюються лише види корупційних правопорушень та форми їх прояву [47, с. 174].

Існує багато визначень та підходів до розуміння поняття «корупції». Ми розглядаємо корупцію як складне, системне явище, що здійснює руйнівний вплив на суспільство і державу, має глобальний характер, посилюється при політичній, економічній нестабільності держави, здатне пристосовуватись до змінних умов зовнішнього середовища та використовуватимемо традиційний підхід до її розуміння.

Великий тлумачний словник сучасної української мови визначає корупцію як «пряме використання посадовою особою свого службового становища з метою особистого збагачення та підкупність, продажність урядовців і громадських діячів» [15, с. 358].

Згідно ст. 2 Цивільної конвенції Ради Європи про боротьбу з корупцією від 04.11.1999 р., корупцією є прямі чи опосередковані вимагання, пропонування, дачу або одержання хабара чи будь-якої іншої неправомірної

вигоди або можливості її отримання, які порушують належне виконання будь-якого обов'язку особою, що отримує хабара, неправомірну вигоду чи можливість мати таку вигоду, або поведінку такої особи [109].

Преамбула Конвенції ООН проти корупції від 31.10.2003 р. описує корупцію не як локальну проблему, а як явище, що перетворилося на транснаціональне явище, яке впливає на суспільства й економіки всіх країн. Тут також зазначено, що корупція завдає шкоди сталому розвитку, підриває демократичні інститути й цінності, етичні норми та справедливість [38].

У ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014 р. визначено, що корупцією є використання відповідними суб'єктами (перелік яких визначений у цьому Законі), наданих їм службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей з метою одержання неправомірної вигоди або прийняття такої вигоди чи прийняття обіцянки/пропозиції такої вигоди для себе чи інших осіб або відповідно обіцянка/пропозиція чи надання неправомірної вигоди особі, на яке поширюється дія Закону України «Про запобігання корупції», або на її вимогу іншим фізичним чи юридичним особам з метою схилити цю особу до протиправного використання наданих їй службових повноважень чи пов'язаних з ними можливостей [84].

В.І. Мельченко, Ю.В. Деркаченко вважають, що таке формулювання законодавцем поняття корупції викликає певні протиріччя, бо визначення корупції саме як одержання неправомірної вигоди або її прийняття чи прийняття обіцянки або ж пропозиції такої вигоди є не логічним. Проблема в тому, що для притягнення корупціонера до відповідальності слід довести факт корупції. Якщо «обіцянку» в письмовій формі можна вважати доказом вчинення корупційного правопорушення, то підтвердити усну згоду неправомірних дій посадової особи практично неможливо. Тому науковці пропонують сформулювати поняття корупції як згоду на одержання неправомірної вигоди у будь-якій існуючій формі: усна домовленість, письмова угода чи інший вид [57, с. 293].

На нашу думку, запропоноване вищеназваними науковцями уточнення до законодавчого визначення поняття корупції є недоцільним, бо може призвести до неправдивих звинувачень суб'єктів, про яких йдеться у Законі України «Про запобігання корупції» і на яких поширюється його дія. Насправді ж вони не будуть причетні до корупційних правопорушень. А щодо теперішнього законодавчого визначення поняття корупції, зокрема і як прийняття відповідним суб'єктом обіцянки вигоди для себе чи інших осіб, то це будуть досліджувати і встановлювати відповідні уповноважені органи, які керуються відповідними способами, прийомами і методами.

Слід відмітити, що визначення поняття корупції у міжнародних та вітчизняних актах трактують як юридичний підхід до визначення цього поняття. Існують також наукові підходи до визначення поняття корупції (теорії), яких є сім. Це зокрема: традиційний, класичний, економічний, функціональний, політичний, біхевіористичний, інституційний [39, с. 166].

Суть традиційного підходу до визначення досліджуваного поняття у тому, що корупція порушує не так норми права, як правила поведінки, моралі й етики. Особливістю цього підходу є те, що для корупції не обов'язкова наявність грошової чи будь-якої іншої фінансової вигоди взамін на якусь дію. Достатньо лише, щоб негативний наслідок був зумовлений зловживанням повноваженнями і спрямований на загальне благо чи суспільну користь [39, с. 166].

Класичний підхід передбачає отримання користі, вигоди матеріального світу у грошовій формі. Зловживання повинне бути спрямоване на власну вигоду: одержання незаконного збагачення, незаконне прийняття чи надання різних послуг, переваг.

Економічний підхід розглядає корупцію як різновид економічної поведінки, як засіб ефективного ведення господарювання, коли певні особи, що наділені владно-управлінськими повноваженнями, не лише обслуговують економіку, але і є однією із її частин і при цьому отримують певну вигоду [39, с. 167].

Функціональний підхід притаманний для суспільств, що розвиваються, де застарілі правові норми не відповідають новим моделям поведінки. І тут корупція є тим засобом, що допомагає збалансувати нестабільні фактори.

Сутність політичного підходу полягає в тому, що корупція визначається як інструмент впливу на політичні процеси у державі, де відсутні або є недієвими демократичні інститути, а політичний режим має авторитарні риси [39, с. 167].

Біхевіористичний або соціально-психологічний підхід розглядає корупцію як соціально-психологічний феномен. Тобто, корупція є сукупністю людських пороків (жадібності, заздрості, тощо), викривленою формою контролю власного соціального становища, що супроводжується деморалізацією суспільства та знеціненням моральних цінностей.

Інституційний підхід визначає корупцію як різновид державно-владних відносин, яким характерні риси обміну службовими повноваженнями [39, с. 168].

Деякі науковці визначають поняття корупції у широкому та вузькому значеннях. Так, О.С. Попело досліджуючи корупцію у вузькому значенні стверджує, що корупція у галузі управління дає можливість забезпечити отримання особистої вигоди. У широкому значенні науковець визначає корупцію як сукупний результат деформаційних виявів у галузі публічного управління [75, с. 30].

С. Нонік визначає корупцію через її характеристику у вузькому і широкому значенні. Щодо першого визначення, то корупцією є будь-яка дія, спрямована на отримання будь-яких пільг, привілеїв шляхом незаконних змов і хабарів [64, с. 104].

У широкому значенні він розглядає корупцію як явище, що здійснюється через хабарі й «відкати», захоплення держави чи бізнесу, розподіл ресурсів, прямий вплив на регулювання взаємовідносини з іншими країнами, тощо [64, с. 104].

О.О. Сидоренко, В.О. Яворський вважають, що корупція є різновидом зловживання правом, бо характеризується зловживанням владою, або по-іншому, використанням влади посадовцями, управління владними повноваженнями для власного збагачення, а це суперечить нормам моралі та інтересам держави [95, с. 68].

І.С. Руснак стверджує, що корупцію слід розглядати у різних сферах, бо це негативне явище підриває і нищить віру суспільства у верховенство права, перекручує норми поведінки громадян та в подальшому зумовлює уповільнення економічного росту та ускладнення умов життя всього людства. Так, корупція у політичній сфері – це зловживання державною владою, посадою та службовим станом з наміром одержання грошової винагороди чи вигоди; у соціально-економічній сфері – викривлення корумпованими владними структурами соціально-економічної політики держави; у правовій сфері – підкуп або продажність держслужбовців; зловживання повноваженнями або службовим становищем, використання владних повноважень, статусу посади, а також її авторитету для задоволення особистого інтересу [19, с. 7-8].

Як стверджує В.В. Гура, і ми погоджуємося з його думкою, не існує «правильних» чи «неправильних» визначень корупції. Це складне багатоаспектне явище і його суть розкривається на підставі аналізу її мети, суб'єктів та об'єктів, способу реалізації, сфери поширення, форм прояву тощо [28, с. 78].

До прикладу, В.І. Владимірова визначає поняття корупції виходячи з аналізу ознак цього явища. Дослідниця визначає корупцію як складне суспільно небезпечне явище, що зумовлене різними чинниками (історичними, економічними, соціальними, політичними, правовими, національними, культурними, моральними), де наявний суб'єкт корупційних відносин, який діє умисно з корисливою метою, використовує офіційні посадові повноваження та вчиняє підкуп чи піддається продажності, супроводжується змовою чиновників а також різних осіб (чи фізичних, чи юридичних) щодо отримання різних вигод [21, с. 15].

Т.С. Гжибовська зазначає, що під корупцією слід розуміти використання уповноваженою особою, яка займає високу посаду в державних органах чи органах місцевого самоврядування, чи у керівних органах політичних партій, наданих їй спеціальних повноважень або інших доступних можливостей щоб з цього отримати не передбачену законом певну вигоду чи привілей, а також прийняття або ж надання цієї вигоди чи привілею, або обіцянка отримання вигоди чи привілею для себе чи інших осіб, або використання з цією самою метою представницького мандату народними депутатами України, чи депутатами місцевих рад [24, с. 44].

О. Гус вважає, що явище корупції слід розглядати системно. Якщо дивитися на це на індивідуальному рівні, то корупція є певним моральним переступом людини, що діє недобросовісно. Якщо ж узагальнити це явище, до прикладу взяти Україну, то тут бачимо, що навіть якщо відсторонити конкретних людей від посади, то проблема корупції нікуди не зникає. Тобто, це означає, що корупція глибоко закорінена у суспільстві і вона поширюється на суспільний лад, на його устрій. Відомо, що в тих суспільствах, де є обмежений доступ до різних важливих ресурсів (економічних, політичних), то тут і обмежене коло осіб, що мають такий спеціальний доступ. Як правило, це люди, які мають можливості силою отримати необхідні ресурси. У слушному часі вони вирішують, що досить воювати між собою, слід домовлятися і тоді встановлюють правила, що діють лише у їх колі і сюди не можуть увійти інші члени суспільства. В Україні, до прикладу, це можемо побачити через вплив олігархів чи політиків, власний бізнес яких є на першому місці і вони дбають насамперед за особисте збагачення, а потреби інших людей та розподіл ресурсів між членами суспільства є для них нецікавим. Тому корупцією є саме наявність публічної влади у певних осіб, можливість використання цієї влади в особистих цілях і як наслідок заподіяння видимої шкоди суспільству в особі його членів [29].

Цікаво аналізують явище корупції І.В. Вернік, І.Д. Похило. Науковці стверджують, що зловживання владою у власних цілях проявляється по-

різному — до прикладу, отримання заробітної плати (за кошти платиків податків), при цьому ігноруючи виконання своєї роботи. Проте тоді чи можна назвати недобропорядного працівника корупціонером. На їх думку, корупцією є привласнення бюджетних коштів тими, хто має владу, так само політичний патронаж, що орієнтується на вигідних людей [16].

Ю. Миндреску зазначає, що незважаючи на різноманітність визначень корупції, всі вони концентрують увагу на двох моментах: 1) корупція є «переходом кордону» від громадського (ресурсів, мотивів, цілей) до приватного (ресурсів, мотивів, цілей); 2) корупція – це девіація, відхилення від норм [59, с. 277-278].

У досліджуваному аспекті, при визначенні поняття корупції, варто виділити її основні характеристики цього явища. Так, погоджуємося із Д. Мартиновим, Н. Обушною, які до головних особливостей корупції включають те, що це явище несе руйнівний вплив на суспільне існування та має всеохопний характер; що корупцію можна розглядати як правове, політичне, соціокультурне, економічне психологічне явище; що вона здійснює вагомий вплив на найважливіші суспільно-соціальні процеси та підсилюється за умов політичної та економічної нестабільності держави; що вона набуває широкого поширення під впливом фінансово-економічних, нормативно-правових, політичних, управлінських факторів антисуспільного характеру; що корупція є складним, багатогранним, системним явищем, що має еволюційний характер, адже здатна пристосовуватись до умов динамічності зовнішнього середовища [51].

А офіс доброчесності НАЗК пояснює, що розбираючи значення «корупція», слід пам'ятати про такі важливі фактори:

1) універсальність – корупція може бути в різних середовищах: на підприємстві, в медіа, громадських організаціях, а не лише у державних структурах;

2) зловживання владою – використання службових повноважень для власних вигідних інтересів, нехтуючи об'язками перед суспільством, державою, тощо;

3) одержання вигоди – конкретна обставина, коли особа отримує особисту вигоду без законних на те підстав [74].

Отже, хоча про явище корупції давно відомо, проте її роль як соціально-економічного і політичного явища почала розкриватися протягом останніх трьох-чотирьох десятиліть.

Як вбачається із вищевикладеного, поняття корупції закріплене як законодавчо, так і визначається науковцями у вузькому і широкому значеннях. Виділяють також сім наукових підходів до визначення поняття корупції (традиційний, класичний, економічний, функціональний, політичний, біхевіористичний, інституційний), які різняться залежно від сфери поширення цього явища, суб'єктів та об'єктів, способів реалізації корупції.

На нашу думку, дійсно важко сформуванати універсальне визначення поняття корупції, яке б могло врахувати усі аспекти її прояву. Тому вважаємо, що корупцію можна визначити як незаконне використання влади і посадових повноважень (тобто вчинене з порушенням законодавства, що встановлене та доведене уповноваженими суб'єктами) в особистих цілях чи задля забезпечення інтересів зацікавлених осіб.

Тобто, коли особа, що займає високу державну посаду (наприклад, міністр охорони здоров'я чи директор департаменту охорони здоров'я) реалізовує конкретні заходи, що спрямовані на досягнення певного суспільного результату (до прикладу, виділено кошти для забезпечення новими автомобілями швидкої допомоги станцій швидкої допомоги чи інших медичних закладів), але його не досягає (замість нових автомобілів доставлено відремонтовані старі авто, або поставлено нові, але в меншій кількості), натомість наочно спостерігаємо, що цей посадовець придбав нове приватне авто чи часто виїздить на відпочинок за кордон, то має місце явна корупція. Проте, її важко встановити і довести зв'язок між поставкою старих автомобілів

швидкої допомоги замість нових та придбанням нового приватного авто міністра чи іншого високопосадовця.

Комплексне розуміння поняття, витоків, розвитку та механізму явища корупції сприяє розробленню ефективних способів активної протидії корупції та реалізації ефективної антикорупційної політики.

1.2. Види і форми корупції

При дослідженні засад вивчення корупції, зважаючи на багатогранність її прояву у суспільстві, слід охарактеризувати і її види та форми. Адже при їх визначенні стає зрозумілішою суть цього явища.

З огляду на тему наукової роботи, детальніше охарактеризуємо політичну корупцію та форми її прояву: активну, пасивну корупцію.

Корупцію можна класифікувати на види залежно від різних характеристик. Наприклад, за сферами соціального буття виділяють побутову, ділову та політичну корупцію [5, с. 8]. Так, з побутовою корупцією ми часто стикаємося у щоденному житті. Її породжує, до прикладу, взаємодія пересічних громадян із представниками органів влади різного рівня, вирішення тих чи інших звичайних людських проблем. У таких відносинах, як правило, корупція виражена у формі подарунків (грошових чи не грошових) для впливових посадових осіб чи для членів їх сімей.

Ділова корупція проявляється у взаємовідносинах влади та бізнесу і пов'язана з господарською діяльністю тих чи інших осіб [5, с. 9].

Політична корупція виражається у діяннях правлячої верхівки і пов'язана із захопленням чи утриманням влади. Тобто, це будь-які дії високопосадовців якщо вони не пов'язані із здійсненням визначених законом обов'язків, а вчиняються для отримання особистої вигоди [102].

Політична корупція виглядає як домовленості, особливо, коли стосується кадрового питання, де можна отримати дохід. Така схема передбачає

призначення на посади відповідних людей, щоб в результаті отримувати «відкати»[29].

В Україні термін «політична корупція» з'явився у 2006-2009 роках, коли існували постійні конфлікти, протиріччя та політичні кризи на вищих щаблях влади. Публічні звинувачення у політичній корупції вперше були озвучені Президентом України Віктором Ющенком та адресувалися вони Верховній Раді України 5 скликання [102].

На думку І.В. Кушнарєва політична корупція може проявлятися у: протиправному фінансуванні партій; у діях, що пов'язані з депутатською етикою чи етикою високопосадовців; у підкупі виборців; у застосуванні адміністративного ресурсу; у прийнятті ключових партійних рішень без обговорення з однопартійцями; у патронажній політиці; політичному непотизмі, кронізмі і фаворитизмі; тіньовому лобюванні; у політичній корупції в судах тощо [45, с. 51].

Зауважимо, що найбільш небезпечною є саме політична корупція. Адже вона проникає у всі органи влади, місцевого самоврядування та є основною перепорою для майбутнього розвитку країни та здійснення народовладдя.

Залежно від характеру дій відповідних суб'єктів, корупція класифікується на активну та пасивну [5, с. 9].

До прикладу, поняття «активна» і «пасивна» корупція визначено в Угоді про фінансування заходу «Підтримка ЄС для електронного урядування та цифрової економіки в Україні» від 11.02.2020 р. [107].

Термін «активна корупція» означає спеціальне діяння особи, яка прямо або опосередковано дає обіцянку задовольнити вигоди посадовій особі у будь-якій формі, для неї особисто чи для третьої сторони, з тим, щоб ця посадова особа діяла або утримувалася від дій, передбачених службовим обов'язком чи в порядку виконання своїх функцій, у порушення своїх службових обов'язків, внаслідок чого було завдано чи може бути завдано шкоди фінансовим інтересам ЄС (ст. 17 Угоди) [107].

Термін «пасивна корупція» означає навмисну дію посадової особи, яка прямо або через посередника вимагає чи отримує вигоди у будь-якій формі для себе чи для третьої сторони, або приймає обіцянку, що отримає ці вигоди, з тим, щоб діяти або утримуватися від дій, передбачених службовим обов'язком чи в порядку виконання своїх функцій, у порушення своїх службових обов'язків, внаслідок чого було завдано чи може бути завдано шкоди фінансовим інтересам ЄС (ст. 17 Угоди) [107].

Слід відмітити, що при «активній корупції» задіяне широке коло учасників - зовнішніх щодо органу влади, бо є умисна дія певної особи, що прямо або опосередковано обіцяє посприяти, надати чи безпосередньо надає вигоди у певній формі посадовій особі, щоб ця особа діяла конкретним чином або утрималася від дій на користь інших інтересів, завдаючи фінансової шкоди певній державній інституції. При «пасивній корупції» коло учасників є вузьким, бо ініціатива йде безпосередньо від посадової особи, яка прямо або через посередника вимагає чи отримує вигоди у будь-якій формі для себе чи для третьої сторони, або приймає обіцянку, що отримає ці вигоди, з тим щоб діяти або утримуватися від дій на користь інших інтересів, завдаючи фінансової шкоди певній інституції.

За територіальною ознакою можлива внутрішньодержавна (національна) і транснаціональна корупція [49, с. 21].

За формами вчинення корупційної діяльності розрізняють: хабарництво, шахрайство, вимагання, розтрату (привласнення) публічних коштів, клієнтизм, лобізм, фаворизм, кумівство (непотизм), захоплення держави [49, с. 21].

Залежно від форми вчинення корупційного діяння слід розрізняти такі види корупції: прийняття неправомірної вигоди; прийняття обіцянки/пропозиції неправомірної вигоди [49, с. 22].

За часом дії корупція поділяється на однократну (однократне діяння) та пролонговану; залежно від сфери життя – на політичну, економічну, управлінську, соціальну, правову; залежно від виду юридичної відповідальності

– на корупцію, за яку законодавець передбачає кримінальну, адміністративну, цивільну, дисциплінарну відповідальність [49, с. 22].

О.С. Бондаренко, Д.В. Малетов поділяють корупцію на види на основі п'яти критеріїв: 1) за рівнем корупції: інертна, поступова, активна; 2) за сферами здійснення: у сфері законодавчої влади, виконавчої влади, судової влади, корупція у сфері діяльності юридичних осіб приватного права і сфері надання публічних послуг; 3) за періодичністю вчинення корупційних діянь: випадкова, системна та клептократична; 4) за сталістю: поступова та раптова; 5) залежно від ступеня організованості та поширеності корупційних відносин: низова, регіональна, політична та міжнародна корупція [8, с. 252].

О. Пархоменко-Куцевіл вважає, що для українського суспільства характерні такі види корупційних дій: 1) корупція у державних владних органах, у діях суб'єктів господарювання державних підприємств, установ, організацій; 2) корупція в приватних структурах.

При цьому, названі вище корупційні дії можна поділяти на такі:

- 1) за характером корупційних відносин: постійна, випадкова, несистематична корупція;
- 2) за кількістю суб'єктів, які дають хабар: одноособова, колективна корупція;
- 3) за метою отримання хабара: отримання матеріальних чи нематеріальних ресурсів;
- 4) за структурою корупційних відносин: сформована або ж випадкова структура;
- 5) за наслідками корупційних дій: міжнародні, національні, місцеві збитки;
- 6) за типом корупційних послуг: привілеї, пільги, кар'єрне зростання, прибуток, отримання послуг у натуральній формі;
- 7) за джерелом походження результатів, отриманих від корупційних діянь: в межах чи поза межами правового регулювання [71, с. 140-141].

Явище корупції характеризує й відповідна її форма. Так, форми корупції виділяють на основі її законодавчого визначення, або ж виходячи із науково обґрунтованих ознак корупції. Так, В.І. Владимірова зазначає, що формою вираження корупції є корупційне правопорушення – дія чи бездіяльність, що містить корупційні ознаки і вчинене особами, перелік яких визначений Законом України «Про запобігання корупції» і за яке згідно закону настає кримінальна, дисциплінарна або цивільно-правова [21, с. 15].

Л.І. Каленіченко вважає, що формами корупції залежно від ознак її законодавчого визначення є зовнішній вираз її прояву: прийняття незаконної вигоди; прийняття обіцянки або пропозиції неправомірної вигоди [35, с. 44].

С. Якимова зазначає, що явище корупції характеризується порушенням відповідних правових норм і має свій вираз у формі або цивільно-правового делікту, або дисциплінарного проступку, або адміністративного правопорушення чи корупційного злочину, що є найнебезпечнішим видом корупційного правопорушення [114].

М.І. Хавронюк виділяє три форми корупції: використання посадових прав та службових можливостей, які з ними пов'язані; отримання незаконного зиску або прийняття його обіцянки чи пропозиції для себе або інших осіб; обіцянка або пропозиція, чи надання незаконної вигоди особі, на яку поширюється дія Закону України «Про запобігання корупції» [33, с. 13].

При цьому, науковець зазначає, що вигода, здобута неправомірно, може бути як ціллю, так і способом або предметом корупційного правопорушення. Це залежить від ключових обставин вчинення такого правопорушення [33, с. 13]. Так, характеризуючи першу форму корупції, науковець дійшов висновку, що тут така вигода є саме ціллю корупційного вчинку. Вже коли ціль досягнута, то тоді - предметом (до прикладу, у разі заволодіння службовою особою чужим майном згідно диспозиції ст. 191 КК України).

Характеризуючи другу форму корупції, науковець акцентує увагу на тому, що якщо службова чи інша особа приймає неправомірну пропозицію, обіцянку, або ж просить чи вимагає неправомірну вигоду, то тоді ця вигода є

метою корупційного діяння, а неправомірна вигода, яку така особа одержує – предметом. У третій формі – неправомірна вигода є засобом вчинення корупційного діяння, бо її пропонують, обіцяють чи надають [33, с. 13].

В.В. Нонік виділяє й інші форми корупції: фаворитизм (коли дії керівника або високопоставленої особи зумовлюються впливом їх «улюбленців», фаворитів); непотизм або кумівство (висунення на керівні посади осіб на основі кровноспоріднених зв'язків); протекціонізм (заступництво з боку посадових осіб щодо підлеглих їм осіб, а також суб'єктів підприємницької діяльності в обмін за винагороду); лобізм (діяльність очільників впливових структур, що впливають на державну політику); неправомірний розподіл чи перерозподіл загальних ресурсів і фондів; незаконна приватизація; незаконна підтримка і фінансування політичних структур (партій, громадських об'єднань); вимагання; надання пільгових кредитів, тощо [65, с. 100-101].

Як зауважує Т. Крушельницька, найнебезпечніші форми корупції зазвичай існують в країнах, що перебувають у процесі політичного, економічного та соціального становлення або економічної і політичної невизначеності [43, с. 41].

Таким чином, корупція проникла практично в усі сфери нашого життя, а різноманіття корупційних відносин зумовлює існування різних видів та форм корупції. Так, види корупції визначають за сферами соціального буття (побутова, ділова, політична); залежно від характеру дій відповідних суб'єктів (активна, пасивна), за територіальною ознакою (національна і транснаціональна), за формами вчинення корупційної діяльності/діяння (прийняття неправомірної вигоди, прийняття обіцянки/пропозиції неправомірної вигоди), за часом дії (однократна, пролонгована) та іншими критеріями. А форми корупції виділяють на основі її законодавчого визначення (дія чи бездіяльність, що містить ознаки корупції і вчинені особами, перелік яких визначений Законом України «Про запобігання корупції»), зовнішнього виразу (прийняття неправомірної вигоди; прийняття обіцянки або пропозиції неправомірної вигоди), або ж виходячи із обґрунтування складу корупційного

правопорушення (цивільно-правовий делікт, дисциплінарний проступок, адміністративне правопорушення, корупційний злочин).

Вважаємо, що такий поділ спрощує розуміння суті корупції та сприяє розробці дієвих методів боротьби з нею.

1.3. Чинники, що визначають корупцію в Україні

Явище корупції не виникло саме по собі, так само і саме по собі не продовжує існувати.

Чинників існування корупції є досить багато. Проте, спершу охарактеризуємо причини корупції, що передували її виникненню, а потім і рушії цього негативного явища, що зумовлюють її теперішнє існування.

М. Грищук, який досліджував історико-правові аспекти виникнення корупції, зазначає, що корупція в Україні у тому стані, який є зараз, зумовлена рядом причин, що вже давно назрівали, а також перехідним етапом від однієї форми правління до іншої (тоталітаризм — демократія). До причин, що зумовлюють розширення явища корупції і мають історичні підвалини, науковець відносить: швидкий перехід до нової економічної системи, що відбувався за відсутності необхідної правової бази і правової культури; наявність у радянські часи усталених культурних традицій; бюрократизм і слабкий партійний контроль [26, с. 33].

В.М. Трепак, досліджуючи причини корупції, зазначає, що на українських землях явище корупції не могло не виникнути, адже протягом багатьох століть вони переходили з-під однієї іноземної окупації під іншу. Також, виникненню корупції передувало тривале перебування українського народу в умовах національної бездержавності, що зумовлювало й дискримінацію українців за національною ознакою у складі різних держав. Як наслідок, ця дискримінація позбавляла українців можливості користуватися легальними процедурами для отримання необхідних благ, захисту своїх прав та інтересів і сприяла їх

призвичаюванню до необхідності застосування корупційних засобів вирішення різних особистих питань (проблем) [105, с. 60].

В подальшому, у період радянського режиму, явище корупції розвинулося та вкорінилося, а в пострадянському періоді, коли слабка держава намагалася зібрати надмірні податки, тіньова економіка зростає ще більше, бо багато фірм приховували частину своєї діяльності. І тоді корупція поширилася на всі сфери суспільного життя, стала стосуватися кожної людини, а відтак негативно впливала на різні прояви життя суспільства і ситуацію в державі. Тобто, сформувався усталений підхід до вирішення певних питань «послуга за послугу». Пізніше це переросло у дуже поширене в Україні «кумівство», «сватівство», «земляцтво» та ін.

З проголошенням незалежності питання корупції в Україні не зникло, воно стало на етап всенародного явища, набуло системності, що зумовило нові дисбаланси та негативно вплинуло на всі вектори життя нової незалежної держави [105, с. 62].

На думку політичного експерта В. Степанюка, у 90-ті роки в Україні, коли незаконна приватизація, розкрадання державного майна, крадіжка на державних рівнях — були нормою і призвело до знищення морального обмежувача, який не дозволяв втручатися у корупційну систему. Крім цього, до корупції призвела відсутність покарання за корупційні злочини [107].

Як вважають І.М. Сопілко, Н.О. Армаш, сьогодні формують і живлять корупцію в Україні такі чинники: неефективна інформаційна політика у боротьбі з корупцією; «розмиття відповідальності» та незацікавленість законотворців знищити корупційні схеми; збереження «касти недоторканих», коли резонансні корупційні скандали виникають «під ситуацію», а потім тихо зникають; нівелювання принципу невідворотності покарання; неефективна робота запропонованої нині системи антикорупційних органів [101, с. 92].

В. Степасюк також стверджує, що існування корупції зумовлює й недосконале законодавство, тому що наразі законодавство побудоване таким чином, що під корупцією можна розглядати будь-які дії чиновника. Таким

чином, наразі необхідно перемінити підхід до питання корупції та вдосконалити законодавство таким чином, щоб народ його не порушував. Тому і виникає протиріччя – законодавство побудовано таким чином, щоб народ його порушував і щоби постійно були корупціонери та люди, які заробляють на боротьбі з корупцією [113].

Чинники корупції науковці також поділяють на групи. Так, В.К. Гура за сферою поширення чинники корупції розділяє на: правові, політичні, інституційні, економічні, інформаційні та соціально-культурні. У кожній з цих груп науковець виділяє притаманні лише їй причини, що спричиняють виникнення корупції. Так, серед причин у правовій групі дослідник називає: недосконалість законодавчої бази, наявність суб'єктивізму у трактуванні нормативних документів, неефективність судової системи, неефективність антикорупційних заходів, неадекватні міри покарання за корупцію, лобізм в законодавчих органах, нестабільність політичної системи, надмірний вплив політичної еліти на суспільні процеси та інші [27, с. 77].

Р.С. Радецький також виокремлює серед основних чинників існування корупції: політичні (виявляються через брак ціленаправленого формування державницької ідеї та високих моральних якостей); економічні (відсутність прозорих економічних процесів); правові (неповне визначення суб'єктів корупційних діянь); організаційні (можливість працевлаштування в органах влади осіб з бізнесових чи кримінальних кіл); соціально-політичні (лояльне ставлення до фактів корупції, корисливість, бідність) [87, с. 151].

О.П. Славкова визначає такі чинники корупції:

- організаційно-інституційні – суперечності або прогалини законодавства; дискреційні повноваження певних органів та осіб; нечітке визначення та постановка завдань, цілей, функцій, прав, обов'язків, заходів відповідальності; відсутність вимог обґрунтування рішень;

- людський фактор - хибні мотиви; фінансові проблеми; тиск або втручання директора, керівництва чи сторонньої особи; неусвідомлення корупційних вчинків та їх наслідків, інші чинники [98, с. 61-62].

На думку М.О. Скорика, чинниками корупції в Україні є: відсутність у народу довіри до державних інституцій; недовіра принципів верховенства права; затягування реформування судової системи; незнання та нерозуміння законів населенням; надмірний податковий та митний тиск на підприємства; часткова прозорість операцій та управлінських рішень, що відбуваються всередині установ та відомств; низька заробітна плата і відповідно низький рівень життя осіб, котрі уповноважені виконувати функції держави та інші [97].

Поширення корупції у сьогоденні С.Ж. Лазаренко, К.А. Бабенко пов'язують із такими особливостями: 1) політизація корупції, тобто це явище вже вкорінилося й у ділову практику ведення бізнесу та переміщується у владні структури; 2) корупційні зв'язки замінюють корупційні схеми; 3) корупція стає інтернаціональною та їй характерна глобалізація (так, незаконні грошові потоки є недосяжними та стають невідконтрольними національним правоохоронним органам); 4) розширилися способи маскуванню корупційних схем під законні операції [46].

Н.В. Шинкаренко виділяє зовнішні і внутрішні чинники корупційних діянь. Так, зовнішні чинники зумовлені особливостями професійної діяльності, характеризуються неналежною організацією трудових обов'язків працівника, несприятливими умовами служби, недотриманням усталеного принципу невідворотності покарання винної особи у таких діяннях. Суб'єктивні чинники пов'язані з особливостями кожного працівника, його особистими якостями, рівнем освіти, неусвідомленням правомірної поведінки [112, с. 107].

Чинниками політичної корупції І.С. Руснак вважає: неоднозначні закони; нестабільну політичну ситуацію в країні; залежність від політики правлячої верхівки; професійну некомпетентність державної еліти; відсутність взаємодії у системі виконавчої влади; низька заангажованість громадян у контролі за державою [19, с. 12].

А. Вадатурський також зазначає, що ще однією проблемою, яка зберігає корупцію в Україні є відсутність справжніх політичних партій. По правді кажучи, то зараз це просто угруповання перед виборами, утворені по принципу

«договорняків». Самостійно рішень вони не приймають, коаліція утворюється не заради спільної важливої мети, чи ідеї на благо народу, а навколо інтересів тих людей, які «курують» цими партій і розподіляють свій вплив, контроль, посади та потоки [13].

Як наслідок: політичні рішення продаються і купуються, зобов'язаність обов'язково підтримувати партійні рішення, навіть якщо це суперечить твоїм переконанням, а корупційні діяння залишаються за «зачиненими дверима» [13].

О.В. Скочиляс-Павлів до основних чинників, що зумовлюють високий рівень корупції в нашій державі відносить, зокрема: моральну деградацію суспільства, що зумовлює низький рівень участі громадян у контролі за діяльністю чиновників; нестабільну політичну ситуацію в країні; промахи в проведенні економічних і соціальних реформ; величезний розрив між рівнем доходів найбагатших і найбідніших верств населення; недостатню рішучість державної влади в боротьбі з корупційними проявами; концентрацію в руках чиновників надмірного обсягу адміністративно-організаційних повноважень і разом з тим низький рівень їх професійної компетентності; залежність стандартів і принципів, що лежать в основі роботи чиновників, від політики правлячої еліти; «кумівство» і політичне заступництво, які призводять до формування таємних угод поза наявних механізмів контролю та нагляду за корупцією; недосконалість системи антикорупційних законів і підзаконних актів; незнання або нерозуміння законів громадянами, що дозволяє посадовим особам зловживати своїм становищем [96, с. 44].

В.А. Гапоненко зауважує, що зростання корупції зумовлене тим, що на це явище просто закривають очі, звичайні громадяни ставляться до нього лояльно, звикли що вона існує, бо інакше не проживеш, або ж просто не розуміють чим саме є хабар. Тому і боротьба з корупцією це, як правило, лише усні претензії, або ж перевірки дрібних посадовців в той час, коли реальний стан поширення корупції у державі замовчується та залишається без уваги [23, с. 41].

Л.В. Антонова відзначає також, що продовжують сприяти існуванню корупції в Україні і такі явища: несистематичне та здебільшого недостатньо науково обґрунтоване та виважене реформування основоположних інституцій (процедури адміністративного характеру, система оподаткування, державна регуляторна діяльність, вирішення комплексу соціально-актуальних та суспільно-важливих проблем); посилення сталих стереотипів у суспільстві щодо толерантного відношення до проявів корупції, багатовекторне ураження органів публічної влади корупцією; недостатня зрілість та моральна сформованість інститутів громадянського суспільства [6].

Цікаві погляди на чинники існування корупції висловлює В.Я. Настюк. Так, науковець зазначає, що існування корупції в державі зумовлює саме безвідповідальність виконавчої влади зумовлює. Згідно чинного законодавства виконавча влада ні за що ні перед ким не відповідає. Якийсь високопосадовець призначається або урядом, або президентом але при цьому його кандидатура не обговорюється в представницьких органах. Тоді призначені високопосадовці вже просувають своїх людей на міністерські чи інші важливі державні посади. Це такий бізнес. А все тому, що станом на сьогодні у нашій державі немає ніякої дієвої процедури оцінки кадрів при їх призначенні на вищі керівні посади. Це пояснюється як наявністю відповідних прогалин в Конституції України, де виконавча влада не є під контролем інших гілок влади, так і недоліками сучасної правової системи. Ця система наразі не встановлює особистої відповідальності високопосадовця за виконання доручених йому завдань. До прикладу, високопосадовець чиновник може з метою отримати якусь вигоду ухвалити певне рішення, яке когось збагатить на величезну суму коштів. Але якщо він не буде спійманий «на гарячому», при отриманні неправомірної вигоди, то довести здійснення ним корупційного правопорушення практично неможливо [62, с. 12].

У цьому аспекті Ю.В. Мацієвський теж висловлює думку, що джерела виникнення різних явищ слід шукати не в людях, а в інститутах. Досліджуючи формальні та неформальні інститути, науковець приходять до висновку, що

формальні інститути (конституція, партії, парламент, опозиція) є слабшими ніж неформальні (патронаж, клієнтилізм, непотизм). І це зумовлює існування корупції [53].

Погоджуємося із твердженням Ю.В. Мацієвського, що в Україні сформувалася неефективна сукупність політичних і економічних інститутів, які ніхто з головних гравців не зацікавлений змінювати, виникла так звана «інституційна пастка» [54, с. 33], де формальні інститути не можуть утвердитися, тому що основні гравці намагаються «вижити» в непевному середовищі, підтримуючи звичні для них неформальні правила [54, с. 36].

Отже, виділяють причини виникнення та чинники, що визначають корупцію в Україні. Причин є досить багато і вони зумовлені насамперед особливостями становлення нашої держави, її перебуванням під іноземними загарбниками, переходом від тоталітарного до демократичного політичного режиму, історичною спадщиною, менталітетом українців.

Чинники існування корупції є тими рушіями, що зумовлюють збереження цього явища в умовах сьогодення.

Вважаємо, що збереження корупції в Україні зумовлюють: нестабільна економічна ситуація в країні; деморалізація суспільства; недостатня поінформованість і організованість громадян; відсутність усвідомлення невідворотності покарання; колізії та прогалини в законодавстві; недовіра народу до керівництва держави та ін. Натомість, виділити якийсь головний чинник практично неможливо, бо вони тісно взаємопов'язані між собою.

Виділяємо саме ці чинники, тому що на нашу думку, державу творять і визначають її політику люди, і саме від міри забезпечення потреб, правопорядку у державі, усвідомлення свого завдання і місця у суспільстві, від свідомості і відповідальності кожного залежить чи корупційний ланцюжок буде продовжений чи в певному місці обірветься.

РОЗДІЛ II

ЧИННИКИ ЗБЕРЕЖЕННЯ КОРУПЦІЇ ЗА ПРЕЗИДЕНТСТВА В. ЗЕЛЕНСЬКОГО

2.1. Формальні інститути

Інститути (політичні, економічні), які діють у суспільстві можуть як розвивати, так і гальмувати його розвиток. Це стосується і явища корупції в державі. Так, у політичному житті важливе значення мають як формальні, так і неформальні інститути і це пояснюється їх особливостями та функціями.

Формальні інститути ґрунтуються на чітких принципах (правових актах, законах, указах, регламентах, інструкціях), виконують управлінські і контрольні функції на підставі санкцій, що пов'язані як із заохоченням, так і з покаранням (адміністративним чи кримінальним). До таких інститутів належать держава, її органи, армія тощо. Неформальні інститути діють на основі норм, що закріплені у громадській думці, традиціях, звичаях. До них належать різні фонди, об'єднання за інтересами тощо. Неформальні інститути є стійкими, змінюються поступово і повільно. Вони можуть утворюватися еволюційно, при взаємодії основних суб'єктів політики [23, с. 37].

В аспекті теми магістерського дослідження пригадаємо, що однією з ключових обіцянок Володимира Зеленського під час передвиборчої кампанії була боротьба з корупцією. Проте, ще під час інавгурації президент заявив про розпуск ВРУ, що в подальшому призвело до перемоги у парламентських перегонах партії В. Зеленського «Слуга народу» та гарантувало прийняття парламентом потрібних президенту і його команді ключових законодавчих актів.

Пригадаємо, що представницький орган нашої держави – ВРУ, формується шляхом вільного волевиявлення громадян за змішаною (мажоритарно-пропорційною) виборчою системою. Принаймні, парламентські вибори 2014 та 2019 року відбулись за цією системою.

Виборчий кодекс прийнято 19 грудня 2019 року [17]. Тому за новими правилами відбувались поки місцеві вибори 2020 року у великих містах, районах та областях. Натомість, наступні вибори до ВРУ мають відбутися за пропорційною системою з відкритими регіональними списками. На нашу думку, це призведе до позитивних змін, адже змішана виборча система не забезпечує ефективного функціонування парламентської більшості.

Як наголошує А.Є. Бахметьєв, проведення виборів за змішаною системою в Україні вказує на те, що ця система допомагає провладним партіям, адже вони внаслідок зловживання адміністративним ресурсом в одномандатних округах можуть отримати набагато більше місць в парламенті, ніж насправді отримали б, якби вибори проводились за пропорційною системою та голосуванням в єдиному загальнодержавному окрузі за закритими партійними списками [7, с. 7].

Пригадаємо, що Україна є парламентсько-президентською республікою. Ця форма правління була закладена конституційними змінами 2004 року та де-юре існувала в період з 2004 по 2010 роки, а також існує з 2014 року і донині. Основна характеристика такої форми правління - розподіл повноважень між парламентом та президентом на користь першого та система стримувань і противаг для обох інституцій щоб унеможливити узурпацію влади однією з них.

Однак, так виглядає Україна на папері. Прихід до влади президента В. Зеленського показав, що у реальному житті фактична роль президента є більшою за юридичну. Це довели парламентські вибори 21 липня 2019 року [89].

Наголошуємо, що парламентсько-президентська форма правління є дієвою за умови існування однопартійної чи коаліційної більшості, що може діяти лише у випадках, коли всі парламентарі належать до певних фракцій. Коли наявна велика кількість позафракційних депутатів, то це зумовлює ризики, що коаліція взагалі не буде сформованою. Крім цього, змішана виборча система є спекулятивною, а під час виборів на мажоритарних округах часто

спостерігають масовий підкуп виборців, що не відображає реальних результатів волевиявлення громадян [31].

Як зауважує експертка з конституційного права Центру політико-правових реформ Ю. Кириченко, видавши указ про розпуск ВРУ восьмого скликання, Зеленський почав гру з порушення правил, тим самим парламентсько-президентська форма правління не витримала такого випробування. Хоча, у президента немає повноважень розпустити парламент та призначити дострокові вибори виходячи з політичних мотивів, однак В. Зеленський свідомо на це пішов. Інші політичні суб'єкти включились у цю гру без правил, оскільки в Україні слабкий та залежний Конституційний суд [89].

Далі президент Зеленський запевняв, що не заспокоїться і доведе всім, що Україна як держава може функціонувати без корупції і навіть якщо заради цього слід постійно змінювати кадри, то воно того вартує [61].

29 серпня 2019 року ВРУ за поданням Президента України призначила Генеральним прокурором Руслана Рябошапку, який раніше був членом НАЗК та належить до авторів антикорупційного законодавства. Це призначення посприяло реформуванню прокуратури та органів кримінальної юстиції, що в подальшому зумовило прийняття ВРУ відповідних змін до Закону України «Про прокуратуру» [2, с. 26].

Передвиборчою обіцянкою В. Зеленського було й те, що до кожного засудженого за корупцію посадовця буде застосовано позбавлення майна та заборона займати державні посади довічно довічно. І дійсно, у серпні 2019 року Володимир Зеленський зареєстрував в парламенті законопроект «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо конфіскації незаконних активів осіб, уповноважених на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, і покарання за придбання таких активів» [3].

31 жовтня 2019 року ВРУ схвалила цей закон. Він доповнив Кримінальний кодекс статтею 368-5 «незаконне збагачення», яка передбачає, що набуття чиновником активів, вартість яких більш ніж на 6,5 тисяч

неоподатковуваних мінімумів доходів громадян перевищує її законні доходи, каратимуть позбавленням волі на термін від 5 до 10 років з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на строк до 3 років [42].

При цьому, довічна заборона займати державні посади не передбачена.

У ч. 1 ст. 19 Закону України «Про державну службу» є норма про те, що на держслужбу не може вступити особа, яка зокрема мала адміністративне стягнення за правопорушення, пов'язане з корупцією, протягом трьох років від дня набрання законної сили рішення суду [83]. Тобто, зі спливом трьох років особа може вступити державну службу.

Також, у серпні 2019 року В. Зеленський «з метою оптимізації і закріплення за ним реальних повноважень» запропонував ВРУ як невідкладний законопроект №1014 від 29.08.2019 р. про внесення змін до статті 106 Конституції України - задля визначення за ним повноважень на утворення НАБУ та призначення і звільнення його директора [82].

За процедурою, цей акт спрямували до КСУ. Проте, орган конституційної юрисдикції у Висновку від 16.12.2019 р. зазначив, що аналіз положень Законопроекту вказує на те, що в разі ухвалення Законопроекту його положення можуть порушити баланс конституційних повноважень між Президентом України та Кабінетом Міністрів України, фактично створивши паралельну виконавчу владу, підпорядковану Президенту України [18].

КСУ також наголосив на тому, що опосередковане підпорядкування Національного антикорупційного бюро України та Державного бюро розслідувань Президенту України через призначення і звільнення керівників створить загрозу незалежності цих органів, призведе до концентрації виконавчої влади у Президента України, його конкуренції з органами виконавчої влади, а отже, до нівелювання гарантій прав і свобод людини і громадянина. А тому, пропоновані Законопроектом зміни передбачають одностороннє (незбалансоване) розширення компетенції Президента України шляхом наділення його невластивими повноваженнями, суперечать засадничим положенням Конституції України, які визначають статус та повноваження

Кабінету Міністрів України, можуть спричинити конкуренцію та дублювання компетенцій глави держави та уряду, а також передумови для виникнення конфлікту між ними, оскільки допускають здійснення аналогічних заходів державного регулювання (контролю) як Президентом України, так і Кабінетом Міністрів України. Це також може створити ризики безпідставного втручання у діяльність органів виконавчої влади, порушення конституційного принципу поділу державної влади, послаблення конституційних гарантій забезпечення прав і свобод людини і громадянина [18].

Також у 2019 році монобільшість, яка прийшла до влади під брендом Зе, підтримала в парламенті: перезавантаження НАЗК; закупівельну революцію 2.0, яка надала нові можливості бізнесу та замовникам; можливість прозорості та ефективної приватизації 500 підприємств; кількість наглядових рад на великих державних підприємствах почала зростати (Міжнародний аеропорт «Бориспіль», «Укрзалізниця», «Укргідроенерго».

Як стверджує А. Боровик завдяки «турборежиму» у другому півріччі 2019-го року, повністю або частково виконано 6 із 12 рекомендацій, які надала ГО «Трансперенсі Інтернешнл Україна». Але вже у 2020 році багато з цих здобутків опинилися під загрозою або нівелювалися [9].

Так, попри гучні заяви, не було покарано організаторів нападів на активістів (зокрема, у справі К. Гандзюк говорили про «злив справи»). Отож, посилення контролю за фінансуванням політичних партій, верифікація інформації про кінцевих бенефіціарів, судова реформа та зміни в керівництві САП це білі плями на антикорупційній карті В. Зеленського [9].

Про кризу в політиці В. Зеленського стверджують і політологи Ю.В. Мацієвський, М.Л. Мозоль. Вони зазначають, що заміна оточення президента більш лояльними кадрами призвела до погіршення якості державного управління та збереження політичної корупції, а також впливу олігархів на політику та економіку країни [60].

У 2020 році президент наголошував, що боротьба з корупцією є довготривалим процесом, але влада не перестає втілювати антикорупційну

політику, зокрема президент нагадав, що проходить реформа прокуратури, почали приймати закони стосовно реформування СБУ. Також глава держави підкреслив питання проблем в судовій системі країни. Тоді ж розпочалась робота ВАСУ, а також прийом документів від кандидатів у межах відбору на 100 вакантних посад прокурорів [2, с. 26].

Активізувалася робота НАБУ та САП, були поновлені матеріали кримінальних проваджень стосовно високопосадовців та деяких українських олігархів. Це так звані «справа щодо Приватбанку Ігоря Коломойського» та справа «Роттердам+» із закупівлі вугілля на підприємства Ріната Ахметова [2, с. 26].

Був проведений конкурс на заміщення керівництва НАЗК, за результатами якого керівником НАЗК призначено Олександра Новікова.

На початку 2020 року розпочалася світова пандемія COVID-19 та боротьба держави з коронавірусним захворюванням. Проте, владу звинувачували у тому, що гроші зі спеціального Фонду боротьби з COVID-19 переважно пішли на інші, не медичні цілі. На цій підставі опозиція вказувала на випадки корупції та те, що гроші на порятунок людських життів «закатали в асфальт» [96]. Не віриться, але це дійсно факт. У пік поширення епідемії COVID-19 частина коштів, що були спочатку спрямовані для наповнення фонду боротьби з поширенням хвороби, була перерозподілена на будівництво доріг [107].

13 червня 2020 року усіх приголомшила новина про те, що директор НАБУ А. Ситник та керівник САП Н. Холодницький заявили, що їм пропонували хабар, аби вони закрили справу М. Злочевського (міністра екології 2010-2012 років). Частина цих коштів пропонувалася процесуальному керівнику, який мав прийняти рішення про закриття справи, а інша частина як плата за консультативні послуги посередника. В подальшому, слідство повідомило, що ексміністр екології давав хабар за закриття справи, де він є підозрюваним. 1 грудня 2020 НАБУ завершило розслідування справи про

хабар, однак вже 24 грудня Печерський суд ухвалив забрати цю справу в НАБУ [11].

17 липня 2020 року було оприлюднено другу партію «плівок ОАСК». НАБУ оголосило підозри суддям ОАСК. Як встановило слідство, голова ОАСК Павло Вовко та ще 12 осіб на чолі з ним мали на меті захоплення влади та діяли у межах злочинної організації. Однак, затримати підозрюваних так і не вийшло. Спершу підозри не хотіла підписувати генеральний прокурор – Ірина Венедіктова, а потім Вища рада правосуддя одноголосно відмовилася відсторонювати суддів з посад. А відтак, судді ОАСК продовжують залишатися на своїх посадах, мають старі зв'язки, ігнорують виклики у ВАСУ. Розслідування справи завершене, однак судовий розгляд ще не розпочався [11].

Вищевикладене свідчить про те, що у 2020 році в антикорупційній політиці розпочався поступовий регрес, гальмування реформи прокуратури і НАБУ, розпочалися події навколо конкурсу на керівника САП. Так, у серпні 2020 року керівник САП Н. Холодницький подав у відставку і з вересня 2020 року фактично керівником САП став Генеральний прокурор. Це створило значні труднощі, адже за відсутності постійного керівника САП деякі гарантії незалежності САП від генеральних прокурорів не працюють. Це зумовлено тим, що в.о. керівника САП не має того обсягу повноважень, які має керівник САП. По суті звільнення Н. Холодницького призвело до втрати незалежності САП [11].

Далі КСУ прийняв ряд рішень, які підірвали роботу антикорупційних органів та фактично скасували попередні реформи. Так, рішенням КСУ від 28 серпня 2020 року №9-р/2020 визнано неконституційним указ П.О. Порошенка про призначення директором НАБУ Артема Ситника [91]. Далі рішенням від 16 вересня 2020 року №11-р/2020 Суд визнав неконституційними деякі норми закону про НАБУ, а саме йдеться про повноваження президента України створювати НАБУ та брати участь у його формуванні та у «запуску» структур, які його контролюватимуть [92].

27 жовтня 2020 року ознаменувало початок конституційної кризи, коли КСУ визнав неконституційними як обов'язкове електронне декларування для посадовців, так і статті Кримінального кодексу щодо недостовірного декларування та незаконного збагачення, а також право НАЗК перевіряти як живуть представники влади, скасував повноваження НАЗК мати доступ до державних баз даних та здійснювати повну перевірку всіх декларацій, а також зобов'язав забрати ці декларації з публічного доступу [93]. Крім того, КСУ скасував право НАЗК складати протоколи про адміністративні порушення.

Також, неконституційними визнана і низка статей Закону України «Про запобігання корупції». Це зокрема: ст. 48 (контроль та перевірка декларацій); ст. 49 (встановлення своєчасності подання декларацій); ст. 50 (повна перевірка декларацій); ст. 51 (моніторинг способу життя суб'єктів декларування); ст. 65 (відповідальність за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення) [93].

Вважаємо, що внаслідок прийняття таких рішень КСУ погіршилася робота антикорупційних органів, а особи, що були причетні до корупційних правопорушень уникли відповідальності.

Пізніше, 15 грудня 2020 року, Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо відновлення інституційного механізму запобігання корупції» ВРУ частково виправила проблеми, спричинені рішенням КСУ від 27.10.2020 р. Зокрема, повернуто відповідальність за неправду в деклараціях [80].

Отже, наявність змішаної виборчої системи в Україні не найкращим чином впливає на ефективність парламентсько-президентської форми правління. Постійна боротьба за владу і намагання тих, хто при владі, отримати якнайбільше повноважень для здійснення своєї діяльності, ведуть до ще більшого заглиблення країни у кризу та призводять до неефективної державної політики. Як наслідок, корупційні схеми удосконалюються, поставлені завдання не виконуються, а відповідальним особам вдається уникнути відповідальності.

Слід зробити висновок, що впродовж 2019-2021 років здавалось би «законні» дії і рішення президента В. Зеленського, представників вищих органів державної влади, антикорупційних інституцій, спеціалізованих судів, сприяли збереженню корупції в Україні. В результаті Україна опустилася в антикорупційному рейтингу із 117 на 122 місце (з можливих 180). Це призвело до сповільнення судової реформи, втручання в діяльність антикорупційних органів, зокрема призначення керівника САП, а отже до втрати ряду можливостей, щоб навести лад у країні.

2.2. Неформальні інститути

Сучасний етап існування нашої держави характеризується тим, що неформальні інститути і відносини переважають над формальними, а це утворює авторитарні практики та перешкоджає демократизації політичної системи України. Як зауважує Ю.В. Мацієвський, така ситуація зумовлена наявністю слабких демократичних інститутів, нестабільним законодавством, або його відсутністю у врегулюванні певних питань, неусвідомленням пересічними громадянами сутності і цінності демократії [53]. В результаті «політична доцільність» (інволюція конституціоналізму) переважає над формальними процедурами прийняття рішень, зумовлює систематичне і свідоме порушення принципу верховенства права, вибіркоче застосування законів [54].

Якщо проаналізувати неформальні інститути, як чинники існування та збереження корупції за президентства В. Зеленського, то бачимо, що незважаючи на передвиборчі обіцянки залишити в минулому практику кумівства та кулуарних призначень у владі, В. Зеленському цього зробити не вдалося.

Як зауважує Титко А.В., непотизм, кронізм, фаворитизм, клієнтелізм та інші форми привілейованого становища одних осіб над іншими за різними ознаками, в результаті призводять до незаконного використання власного

службового становища для задоволення особистих інтересів або інтересів третіх осіб [104, с. 87].

Кумівство (непотизм) має місце, коли високопосадовці просувають до влади своїх родичів. Це одна з рис незрілої політики та ризик переважання особистих інтересів над загальними [4].

Кронізм є більш узагальненим поняттям, ніж непотизм та має місце у ситуаціях, коли надаються блага, переваги чи привілеї друзям і колегам [104, с. 85].

Суть фаворитизму у тому, у державні структури на керівні посади призначають своїх фаворитів, навіть попри те, що вони не мають ні потенціалу, ні досвіду, необхідного для виконання своїх нових обов'язків.

Клієнтелізм будується на відносинах патрон-клієнт і характеризується тим, що відбувається обмін послугами, що визначаються політичними пріоритетами [104, с. 83].

Слід відмітити, що В. Зеленський прийшовши на посаду президента 20 травня 2019 року відразу розпочав кадрову політику — формування своєї команди. Так, він призначав своїх людей на ті посади, де він міг призначати самостійно без згоди парламенту — Сергій Шефір, земляк і друг президента, був призначений першим його помічником. Своїх «квартильних» друзів Сергія Трофімова і Юрія Костюка — першими заступниками керівника Офісу президента. А виконувачем обов'язків, а пізніше і головою СБУ став ще один друг дитинства президента — Іван Баканов [32].

На перший погляд логічно, що так як Зеленський є новачком у політиці, то кому як не друзям він може довіритися. Але не тоді, коли йдеться про державні інтереси. І саме ці люди демонструють порушення обіцянок Зеленського не призначати у владу своїх друзів, кумів і бізнес-партнерів.

В подальшому, президент Зеленський довів і не раз, що сприймає свою команду по-сімейному, адже попри скандали і конфлікти, членів «сім'ї» не

дозволено позбавити посади або покарати згідно закону. Підтвердженням цього є справа про ДТП щодо Олександра Трухіна, вже экс-народного депутата, представника політичної партії «Слуга народу», в якій слідчі ДБР за три місяці так і не змогли встановити, хто саме знаходився за кермом авто Трухіна під час ДТП у Києві [111].

Журналістські розслідування довели, що оточення В. Зеленського не просто так прикривало скандального нардепа. Справа в тому, що О. Трухін замішаний в офшорних схемах, нитки яких тягнуться до кіпрської кампанії, ймовірно підконтрольної В. Зеленському та С. Шефіру [111].

Потім розпочалася дивна історія зі справою О. Татарова. Йдеться про махінації з коштами Нацгвардії для будівництва житла військовим. В цій справі фігурантом і головним підозрюваним був колишній нардеп і експрезидент УДБК «Укрбуд» Максим Микитась. В свою чергу Олег Татаров отримав підозри в наданні хабаря в 2017 році, коли він працював на «Укрбуд». Цікаво, що Татаров почав фігурувати в справі після того, як Микитась пішов на угоду зі слідством та звинуватив його у злочині [48].

Директор НАБУ А. Ситник заявляв, що НАБУ має в розпорядженні листування заступника голови Офісу президента України О. Татарова з іншими фігурантами справи М. Микитася. Мова йде про внесення недостовірних даних до експертизи. Експерт Державного науково-дослідного експертно-криміналістичного центру отримав неправомірну вигоду у вигляді машиномісця ринковою вартістю 250 тис. грн, а за це він занижив вартість житлового комплексу з 81 до 7 млн. грн. [48].

В Офісі президента після початку кримінального провадження заявляли, що відсторонили Татарова від обов'язків на час слідства, але не звільнили.

Окрім цього, у грудні Печерський райсуд м. Києва вирішив передати справу Микитася від НАБУ до іншого відомства. Рішення ухвалив Сергій Вовк. Суддя зобов'язав генерального прокурора Ірину Венедіктову вирішити

«неіснуючий спір про підслідність» та доручити досудове розслідування іншому органу. У САП заявили, що Печерський суд не має на це повноважень, а справа має розглядатися Вищим антикорупційним судом [48].

23 грудня 2020 року заступник генпрокурорки О. Симоненко передав кримінальне провадження за підозрою О. Татарова в причетності до корупції за часів його роботи в «Укрбуді» від НАБУ до СБУ. У НАБУ заявили, що це рішення він ухвалив таємно, без консультацій з САП та самим бюро [48].

В Офісі генпрокурора відповіли, що рішення про передання розслідування справи щодо розкрадання майна в Нацгвардії ухвалено на підставі судового рішення, а втручання у діяльність НАБУ немає.

ВСУ постановив, що українське законодавство не передбачає оскарження рішення слідчого судді щодо зобов'язання змінити підслідність у кримінальному провадженні, тобто справа Микитася залишиться в СБУ.

У листопаді в СБУ повідомили, що після зміни органу досудового розслідування матеріали справи фактично не надійшли від НАБУ до СБУ [48].

У цій ситуації важко не погодитися із В. Валько, Б. Миколайчук, які стверджують, що «під час порятунку Татарова» своє справжнє нутро показали як поважні державні інституції, так і їхні ключові посадовці. Адже участь у цій «операції» взяли керівництво та прокурори Офісу генерального прокурора, слідчі СБУ, судді ВСУ, Київського апеляційного суду, Печерського та Шевченківського судів столиці [14]. І звичайно все описане вище не могло б відбутися без погодження на найвищому політичному рівні. Зеленський не міг не бачити, як протягом кількох місяців Татарова абсолютно зухвало та відкрито рятували. При цьому, президент жодним чином не відреагував на такі дії, а генпрокурорку І. Венедіктову, призначену за його поданням, звільнили лише через півтора року після усіх цих подій [14].

Самим цікавим і найголовнішим залишається факт, що Татаров досі працює заступником керівника Офісу президента.

Чимало галасу наробили і так звані «плівки Гео Лероса», коли в кінці березня 2020 року, ще тоді депутат ВРУ від «Слуги народу», Гео Лерос на своїй сторінці у соціальній мережі виклав ряд відеозаписів, датованих другою половиною 2019 року. На плівках особа, подібна на Дениса Єрмака, обіцяє вплинути на кадрову політику у вищих щаблях влади — призначення на посаду за «щедру» винагороду.

Сам Андрій Єрмак не заперечив, що на відео його брат, а через публікацію відео пообіцяв подати заяви до СБУ та ДБР, взагалі назвавши цю ситуацію атакою на команду В. Зеленського.

Пізніше стало відомо, що ДБР відкрило провадження щодо Гео Лероса за чотирима статтями, серед яких і «втручання у діяльність державного діяча та розголошення державної таємниці» [67].

Сам Гео Лерос направив звернення до НАБУ з проханням перевірити та дати оцінку інформації, яка міститься на оприлюднених ним відеозаписах а також перевірити випадки можливої корупції високопосадовців [67]. У вересні 2020 року його виключили з фракції «Слуги народу». А ця справа й досі немає логічного завершення.

Ситуація трохи змінилася з початком повномасштабного військового вторгнення Російської Федерації на територію нашої держави. Так, друзі В. Зеленського з життя до політики, з якими він прийшов у 2019 році, потроху зникли з кола людей, які ухвалюють рішення (С. Шефір, І. Баканов). Натомість, з'явилися нові обличчя, друзі, які оточили президента. Наприклад, глава Офісу президента А. Єрмак зараз є фактично другою людиною в державі. Він має невластивий його функціям рівень впливу, адже формально це мав би бути просто секретар президента. Те ж саме з Давидом Арахамією, який дуже виріс у плані свого політичного впливу на фоні перемовин з росією, що відбувалися раніше [94].

Проте, непотизм, клієнтелізм так і нікуди не зникли. Як зауважує Бутусов Ю., після звільнення І. Венедіктової, І. Баканова люди Єрмака-Татарова контролюють Генпрокуратуру (Симоненко), Службу безпеки (Малюк), Державне бюро розслідувань (Сухачьов), Бюро економічної безпеки (Мельник), Головне слідче управління Нацполіції (Цуцкірідзе). Тобто, фактично майже все повністю слідство та увесь контроль за слідством у вигляді процесуального керівництва у державі, а також контроль судів та усіх державних установ зосереджені відтепер в одному кабінеті в руках однієї людини – Олега Татарова, який виконує вказівки Єрмака та Зеленського [40].

У руках А. Єрмака тепер же і силовіки, і ВРУ, і Уряд, і контроль за судовою владою, і всюди він тепер ключовий комунікатор, який готує для президента основний зміст та основний текст. І тут простому громадянину зрозуміло, що існує величезна небезпека, бо президент Зеленський делегував повноваження, які йому надали виборці, людині, повноваження якої не прописані у Конституції, і яка не має права усім цим одноосібно займатись [40].

Поки генпрокурором була І. Венедиктова, Єрмак та Татаров не хотіли призначити керівником САП переможця конкурсу Олександра Клименка. Бо для контролю Клименка, який по корупційній справі розкрадання квартир Нацгвардії напрацював матеріали проти Татарова, потрібен повністю свій генпрокурор, який має права втручатись у деяких випадках у роботу керівника САП [40].

27 липня 2022 року генеральним прокурором став екскандидат на голову САП — Андрій Костін. А вже наступного дня, А. Костін призначив головою САП О. Клименка. До слова, Костіна виключили з конкурсу через його політичну залежність.

Здавалось би призначення керівника САП нарешті відбувається прозоро і за правилами конкурсу. Однак, як пригадує народний депутат Я. Юрчишин, є ще незавершений судовий процес, де ОАСК визнає незаконним положення

проведення конкурсу на голову САП. В свою чергу апеляційний суд взяв цю справу до розгляду. Таким чином це питання не закрите, тому якщо апеляційний суд винесе рішення про незаконність положення проведення конкурсу, О. Клименка можуть зняти з посади в будь-який час[106].

Крім цього, 10 серпня 2022 року з'явився законопроект №7654 «Про внесення змін до деяких законів України щодо уніфікації вимог до керівників окремих державних органів» [78], який ставить під сумнів призначення Олександра Клименка керівником САП та проведення конкурсу на посаду директора НАБУ. Цікаво але й очікувано, що автором цього проекту виступив Андрій Клочко - голова парламентського комітету з питань організації державної влади, місцевого самоврядування, регіонального розвитку та містобудування. А так як провладна партія контролює цей комітет, то можна сподіватися, що цей законопроект буде схвалений комітетом і рекомендований до прийняття ВРУ.

Як зауважує Ю. Вишневський, хотілося б вірити, але малоймовірно, що А. Клочко розробив і подав законопроект без погодження з Офісом президента. Виглядає більше правдоподібно, що А. Клочко підписався під уже готовим проектом [20].

А. Клочко у законопроекті №7654 пропонує включити до закону України «Про прокуратуру» норму, що керівником САП «може бути особа, яка має досвід роботи на керівних посадах в державних органах, установах, організаціях, у тому числі за кордоном, або в міжнародних організаціях не менше п'яти років» [78]. Особа, яка не задовольняє цю вимогу, не може бути призначена керівником САП.

Прикро, що якщо ця норма буде прийнята, то ймовірно Олександрю Клименку доведеться піти з посади керівника САП, адже він не має зазначеного вище досвіду роботи.

Крім цього, подібна норма впроваджується і до вимог для кандидата на посаду голови НАЗК. Теперішній голова НАЗК О. Новіков до призначення на цю посаду не мав жодного досвіду роботи на керівних посадах [20].

Також, законопроект №7654 пропонує ряд нових запитів до кандидатів на посаду директора НАБУ [78]. Незрозуміло, але очікувано, бо конкурс наразі уже триває. Якщо зараз будуть запроваджені нові вимоги, то це може слугувати причиною скасування та призначення нового конкурсу.

Як вбачається, це унікальна можливість для конкурсної комісії, адже якщо конкурс піде не по плану влади, то щоб почати все спочатку, але за іншими правилами, можна послатись на цей законопроект.

Крім того, цей законопроект визначає можливість звільнити директора НАБУ, голови НАЗК та керівника САП у разі їх притягнення до адміністративної відповідальності за адміністративне правопорушення, пов'язане з корупцією. Тобто, при бажанні можливість така є [20].

Що стосується призначення А. Костіна Генеральним прокурором України, то ми розуміємо існуючі ризики, коли цю посаду обіймає представник правлячої політичної сили. Вже відомі випадки, коли справи навіть не розпочинались по окремих депутатах від партії «Слуга народу». Адже навіть для того, щоб почати збір доказів, потрібен дозвіл генерального прокурора. Тож, погоджуємося із О. Трибушною, що риторичним залишається питання чи стане на заваді А. Костін роботі САП? [106]

Зрозуміло, що в умовах війни змінилися пріоритети та першість виконання завдань у владі, проте завдання боротьби з корупцією нікуди не зникло. І прикро, що керівництво держави не бачить проблем із корупційними потоками, продажем гуманітарної допомоги, хабарництвом окремих очільників військових обласних адміністрацій. При цьому, президент В. Зеленський намагається переконати світових лідерів, що по завершенню війни з Росією

Україна поборе і корупцію. Про це він заявив 23 травня під час дискусії через відеозв'язок на Всесвітньому економічному форумі у Давосі [22].

Цілком зрозуміло, що керівник держави змушений завойовувати довіру західних партнерів, які є основними джерелами наповнення бюджету. Однак, слід погодитися із В. Лановим, який стверджує, що корупція під час війни набула нових масштабів, тому президентові не слід надіятись, що Захід закрий очі на це. А тому слід негайно здійснювати кадрові ротації, або бути готовим, що західні партнери поступово будуть вводити своїх людей, які б могли контролювати використання коштів на місцях [115].

Таким чином, неформальні інститути як чинники корупції, що сприяли її існуванню за попередніх президентів України, зберігаються і в період президенства В. Зеленського. Верховенство права руйнується, поглиблюється антиконституціоналізм, але ззовні зберігається чудова картинка, що все нормально, влада працює в потрібному руслі.

Президент робить важливі заяви щодо боротьби з корупцією, але на практиці його слова не завжди сходяться з діями. Ми маємо приклад того, що обіцянка поламати систему «кумівства у владі», оновити політичну еліту, змінити корупційні потоки та підняти довіру до влади завершилася простим перерозподілом влади.

Після приходу до влади В. Зеленського в його Офісі та оточенні опинились люди, які в попередньому житті були дуже далекі, до прикладу, від постачання газу чи від організації фіктивних тендерів на будівництво доріг. Але в новому житті ситуація змінилася. Кількість сконцентрованої влади, а відтак і можливостей, виявилась надто великою спокусою, щоб не спробувати цим скористатися.

РОЗДІЛ ІІІ

ДЕРЖАВНА АНТИКОРУПЦІЙНА ПОЛІТИКА: ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ УДОСКОНАЛЕННЯ

3.1. Основні напрями державної політики щодо протидії корупції

У нашій державі питання корупції є особливо гострим. Як слушно зауважує І.О. Калугіна, корупційні діяння поширилися практично на всі сфери суспільного життя, стали системними, створюють загрозу національній безпеці, що зумовлює важливість формування і реалізації ефективної та обґрунтованої антикорупційної політики [36, с. 35].

На думку Л.В. Антонової, антикорупційну політику утворює система економічних, правових, освітніх, організаційних та інших заходів, що мають на меті утворення режиму запобігання та протидії корупції та ліквідацію причин, що зумовлюють її виникнення. А завданнями антикорупційної політики держави є: зменшення рівня корупції; захист суспільства від впливу і результатів корупції; виявлення та усунення причин та умов корупції [6].

Слід відмітити, що державна антикорупційна політика є різновидом державної політики у сфері протидії корупції. І як визначають Н.В. Гришина, К.В. Ростовська, антикорупційна політика становить визначену законодавством сукупність організаційно-правових, адміністративних, економічних, ідеологічних, освітньо-виховних та інших заходів, що пропонуються, розробляються та реалізуються державою у взаємодії з громадянським суспільством для того, щоб усунути причини та умови, що сприяють корупції, щоб зменшити рівень корупції в усіх галузях суспільного життя, щоб виявити, зупинити корупційне правопорушення, відновити порушені права і законні інтереси громадян і держави [25, с. 33].

В Україні, як зазначає В.В. Пацкан, антикорупційна політика спрямована на розбудову системи запобігання та протидії корупції, що здійснюється спеціалізованими органами, передбачає наявність антикорупційного

законодавства, має сформовані державні механізми для запобігання та протидії корупції тощо [72, с. 8].

У досліджуваному аспекті погоджуємося із Л. Зубковою, що основними напрямками державної політики щодо протидії корупції є формування системи органів запобігання і протидії корупції, виявлення та усунення її передумов і наслідків, виявлення корупційних правопорушень, обов'язкова відповідальність винних. Успішна ж протидія корупції неможлива без дієвого антикорупційного законодавства, без ефективного його застосування, без поінформованості громадськості щодо здійснення заходів по запобіганню і протидії корупції, без взаємодії інститутів громадянського суспільства з органами державної влади [34, с. 34].

Крім цього, слухними є і пропозиції Н.Т. Пак, А.О. Тітарчук, К.О. Кобець про те, що напрями антикорупційної політики повинні доповнюватися і коригуватися з урахуванням постійного моніторингу корупції на галузевому, регіональному, функціональному рівнях, а також в міру зміни обставин, що сприяють існуванню корупції, чинників мотивації корупційної поведінки [69, с. 123].

Варто наголосити, що кожна влада завжди декларує основним своїм гаслом боротьбу з корупцією. Але щодо здійснення реальних кроків, то тут проблеми. Слід відмітити, що з 2014 року розпочалась системна державна діяльність з протидії корупції. Утворені та активно працюють такі органи: НАЗК, НАБУ, САП, АРМА, ВАСУ, а також певні завдання у сфері протидії корупції виконують органи прокуратури та Національної поліції України.

Якщо проаналізувати напрями протидії корупції за президентства В. Зеленського, то слід відмітити, що з другої половини 2019 року в цій сфері відбувалися позитивні зміни. Антикорупційна реформа потроху рухалася вперед, попри спротив та різні бачення цього руху [2, с. 26].

Перші місяці роботи оновленої прокуратури характеризувалися значними змінами, насамперед це було очищення кадрів [2, с. 26].

1 січня 2020 року набув чинності закон «Про внесення змін до закону України «Про запобігання корупції» щодо викривачів корупції», нормами якого визначено винагороду для тих, хто розкрив корупційний злочин та гарантовано їхню анонімність і захист від помсти [80]. А в 2021 році запроваджено єдиний портал викривачів, який дозволяє будь-кому звернутися з повідомленням про корупцію у тому числі анонімно до будь-якого органу та посадової особи.

Після призначення нового керівника НАЗК почалося перезавантаження НАЗК. Було заявлено про значні успіхи в напрямку запровадження в роботі агентства низки нових ІТ-продуктів, зокрема service-desk (для оптимізації роботи із запитами до НАЗК), запровадили також реєстр політичних партій, поліпшили роботу call-центру та запустили чат-бот «Тарас» (помічника при заповненні декларацій) [73].

Надзвичайно важливим наслідком перезавантаження НАЗК стала розробка Антикорупційної стратегії на 2020-2024 роки. НАЗК провело численні консультації з громадянами, проект стратегії погоджено із 37 органами влади. 16 вересня 2020 року її підтримав Уряд. А 5 листопада 2020 року Парламент ухвалив законопроект №4135 «Про засади державної антикорупційної політики на 2020-2024 роки» у першому читанні [85].

Далі законопроект півтора року готувався депутатами до другого читання, однак такий довготривалий шлях його розгляду у Парламенті не забезпечив покращення його змісту, зокрема в частині запобігання корупції у діяльності органів поліції та прокуратури. Як стверджує Б. Малишев, вийшло навпаки і народні обранці подекуди свідомо «понижували градус» очікуваних результатів, передбачених Стратегією. В результаті це не покращило фінальну редакцію документа та не виправдало очікування суспільства [50].

Так, під час другого читання депутати відхилили важливі поправки про необхідність змін до законів щодо впровадження конкурсних засад перед призначенням на посаду Генерального прокурора. Крім того, депутати значно послабили положення Стратегії, яке стосувалося органу, що виконує кваліфікаційно-дисциплінарні функції щодо прокурорів. Так само не пройшла

прогресивна правка, спрямована на незалежність САП від Генерального прокурора у випадку відсутності керівника САП [50].

І нарешті після внесення ряду правок, 20 червня 2022 року, ВРУ прийняла Закон України №2322-IX «Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки», який набрав чинності 10 липня 2022 року і яким затверджено Антикорупційну стратегію на 2021-2025 роки [86].

Слід відмітити, що затверджена законом Антикорупційна стратегія визначає основи державної політики боротьби з корупцією на відповідний період. Це документ, який координує всі органи державної влади у питаннях виявлення, запобігання, протидії та подолання корупції.

Метою Антикорупційної стратегії є досягнення вагомого прогресу в запобіганні та протидії корупції, а також забезпечення злагодженості та системності антикорупційної діяльності всіх органів державної влади та органів місцевого самоврядування.

Антикорупційна стратегія здійснюється шляхом виконання державної антикорупційної програми з виконання Антикорупційної стратегії, яка розробляється НАЗК з врахуванням особливостей, встановлених відповідною стратегією і Законом України «Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки» та затверджується Кабінетом Міністрів України у шестимісячний строк з дня набрання чинності законом, яким затверджено Антикорупційну стратегію [86].

В основу розробки Стратегії покладені 5 основних принципів:

1. Оптимізація функцій держави та місцевого самоврядування. Зокрема, передбачено позбавлення органів влади надмірних повноважень та усунення дублювання їх функцій.

2. Зниження «людського фактору» та збільшення прозорості і ефективності у стосунках держави з громадянами та організаціями. Цього вдасться досягти завдяки запровадженню правил загальної адміністративної процедури та цифровізації більшості процесів та послуг.

3. Створення зручних та законних альтернатив корупційним практикам.

4. Забезпечення дієвого державного контролю за дотриманням публічними службовцями правил етичної поведінки та вимог антикорупційного законодавства.

5. Забезпечення невідворотності відповідальності за корупційні та пов'язані з корупцією правопорушення [74].

Слід відмітити, що відсутність Антикорупційної стратегії веде до хаотичності дій державних органів: антикорупційні заходи, які вони запроваджують можуть бути неефективними, оскільки проходять лише на одній невеликій ділянці. А відтак Антикорупційна стратегія задля досягнення кращих результатів, поєднує органи влади в спільну систему, яка допомагає їм взаємодіяти.

Антикорупційна стратегія охоплює питання функціонування загальної системи запобігання корупції, визначає пріоритети запобігання корупції у конкретних секторах державного управління (суд, прокуратура, поліція; державне регулювання економіки; державний та приватний сектори економіки; податки та митниця; будівництво, земля, інфраструктура; сектор оборони; охорона здоров'я та соціальний захист) та приділяє велику увагу системі запобігання та протидії корупції, питанню відповідальності за корупцію.

Отже, враховуючи вищевикладене можемо дійти висновку, що декілька останніх років державна політика щодо протидії корупції в Україні характеризується рядом прогресивних кроків, серед яких, зокрема: перезавантажено НАЗК за відкритим конкурсом із участю незалежних міжнародних експертів, ВАКС – сфокусовано на справах НАБУ та САП, відновлено відповідальність за незаконне збагачення, знято законодавчі перешкоди для перевірки статків чиновників, низку резонансних справ повернуто для розслідування в НАБУ, запущено верифікацію декларацій топ-посадовців, впроваджено так званий інститут викривачів, затверджено Антикорупційну стратегію на 2021-2025 роки. Без сумніву, ухвалення Антикорупційної стратегії є величезним позитивним кроком для українського суспільства та держави у боротьбі з корупцією, проте у процесі розгляду

проекту Стратегії не пройшла низка важливих правок щодо прокуратури та поліції. Зокрема, щодо необхідності змін до законів щодо впровадження конкурсних засад перед призначенням на посаду Генерального прокурора, про запровадження конкурсних засад призначення на керівні посади поліції, а також щодо впровадження заходів для забезпечення керівництва Національної поліції від політичного впливу.

Отож, варто продовжувати працювати в цьому напрямку і серед пріоритних напрямків державної політики має бути створення дієвого антикорупційного законодавства, впровадження механізмів його ефективного застосування, поінформованість громадськості про здійснення заходів по запобіганню і протидії корупції, створення умов для взаємодії інститутів громадянського суспільства з органами державної влади та місцевого самоврядування.

3.2. Проблеми здійснення антикорупційної політики в Україні

Президент України Володимир Зеленський обіймає свою посаду більше трьох років. Його заяви та кроки у напрямку боротьби з корупцією ніби дають перші результати, але для системної антикорупційної політики цього явно не достатньо. Визнаючи певні результати у боротьбі із корупцією впродовж першого року президентства В.О. Зеленського, слід говорити і про очевидні існуючі проблеми. Проаналізуємо деякі з них.

З лютого – березня 2020 року в антикорупційній політиці розпочався поступовий регрес. Так, загальмувалася реформа прокуратури і НАБУ, розпочалися проблеми по проведенню конкурсу на керівника САП.

Погоджуємося із О. Попело, що негативно вплинула на антикорупційну політику і світова пандемія COVID-19. Це стосується корупційних діянь у сфері охорони здоров'я, зокрема щодо процедур закупівлі ліків та медичного обладнання, хабарництва навколо вакцинації, корупційних діянь у процесі

забезпечення реалізації політики управління закладами охорони здоров'я [75, с. 33].

Антикорупційний рейтинг погіршили і такі факти [99]:

- Рішення КСУ №13-р/2020 від 27.10.2020 р. у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України, яким звільнено посадовців та суддів від відповідальності за недостовірне декларування. Згодом Парламент прийняв новий закон, який повернув покарання за недостовірне декларування і багато чиновників та посадовців (у тому числі й самі судді КСУ) уникли відповідальності.

- Зміни до антимонопольного законодавства, які не сприяли захисту бізнесом своїх прав під час оскарження публічних закупівель.

- Втручання у роботу ВАСУ. Зокрема, йдеться про провадження у КСУ щодо конституційності ВАСУ.

- Постійний тиск на антикорупційну систему, як результат тривала відсутність постійних керівників в даних органах. В контексті цієї проблематики як приклад — конкурс з відбору керівника САП, який мав би завершитися давним-давно. Адже хоча Олександр Клименко виграв конкурс ще в січні 2022 року, проте лише 19 липня комісія з обрання керівника САП затвердила результати. Сталось це одразу після заяви президента В. Зеленського про необхідність призначення нового керівника САП. По процедурі, далі кандидатуру Клименка мав би погодити Генпрокурор. Проте, 19 липня 2022 року ВРУ також проголосувала за звільнення Ірини Венедіктової з посади генерального прокурора, яку 17 липня президент відсторонив від посади.

- Затримка з проведенням конкурсу на посаду голови АРМА, що розпочався майже через два роки після звільнення попереднього очільника інституції.

Так, призначення нового голови АРМА затримується через те, що парламент не призначає своїх членів до конкурсної комісії. І це дивно та незрозуміло в той час, коли АРМА має такі важливі завдання: здійснює пошук корупційних активів, відповідає за їх збереження на час суду, за управління ними, передає державі кошти від арештованого, ймовірно, нечесно нажитого корупціонерами майна [94].

- Затримка з імплементацією судової реформи [99].

Окремо хочемо зупинитися на проблемі відновлення діяльності НАЗК. Після звільнення попереднього керівництва агентства, ряду пов'язаних із цим публічних скандалів, діяльність НАЗК була фактично заблокована, що негативно впливало на стан реалізації антикорупційної політики держави та на міжнародний імідж України в цій сфері. Однією з перших постала проблема кадрової недокомплектованості агентства. Часткове звільнення попереднього складу працівників, недобір нових кадрів, як і неможливість проведення конкурсу на зайняття вакантних посад в умовах пандемії, призвели до багатьох проблем у відомстві. Коли ж прийшла нова команда, яка мала можливість діяти вже з урахуванням законодавчих змін, антикорупційний механізм запрацював. Однак, до повного вирішення наявних проблем ще слід працювати й працювати [73].

Негативною залишається практика «перехоплення» або передачі іншим правоохоронним органами справ, які за законом віднесені до підслідності НАБУ. І тут погоджуємося із А. Радіною, що така практика вже призводила і може призвести в подальшому до уникнення винними особами відповідальності. За сталою практикою ВСУ, порушення правил підслідності тягне за собою визнання усього масиву зібраних доказів недопустимими – а отже справи «розвалюються». На жаль, щоразу, коли інші органи без участі НАБУ обшукують або затримують за підозрою в корупції високопосадовців, то йдеться не про злагоджену роботу різних органів задля спільної мети, а про створення можливості для фігуранта уникнути покарання [88]. Або ж парадоксально насправді, коли антикорупційні органи починають «брати

корупціонерів за жабри», то влада відкочує реформу назад. Так було і за часів президенства П. Порошенка, так є і зараз, в часи президенства В. Зеленського [99].

Слід відмітити, що проблемним залишається і проведення експертиз у кримінальних провадженнях щодо корупції. І це не дрібниці, адже розрахунок збитків за допомогою економічних експертиз є одним із головних елементів для доведення корупційних злочинів. Не менш важливими є експертизи звукозаписів тощо. Практика взаємодії НАБУ із Київським науково-дослідним інститутом судових експертиз Мінюсту та Державним науково-дослідного експертно-криміналістичного центру МВС містить непоодинокі випадки затягування надання висновків, втручання керівництва КНДІСЕ у роботу експертів (наприклад, відкликання висновків експертів, що не передбачено законом), надання протилежних висновків щодо одних і тих самих запитів на базі одного і того самого обсягу інформації тощо (до прикладу, розслідування у справі Роттердам+ намагалися «розвалити» зокрема окремими висновками експертиз, які нібито заперечували наявність збитків (хоча наявність збитків у цій справі встановлено низкою експертиз, про що детективи НАБУ доповідали на засіданні Комітету із антикорупційної політики)). Крім того, обмежена кількість експертів та великий попит від сторін кримінального провадження створюють «великі черги» в експертних установах, що також не сприяє оперативності слідства.

Також, існує проблема обмеженої «пропускнуої спроможності» ВАСУ. Наприклад, у 2020 було втрачено можливість притягнення до відповідальності кількох обвинувачених у корупційних злочинах через те, що розгляд справ не було завершено до спливу строків притягнення до відповідальності [88].

І звичайно не слід забувати, що з 24 лютого 2022 року Україна живе в умовах війни. Органи антикорупційної системи продовжують працювати, але по-різному адаптувалися до воєнних реалій. Так, детективи і прокурори передали до суду декілька резонансних справ: щодо хабара на Укрзалізниці, щодо брата голови ОАСК П. Вовка, щодо підкупу экс-директора ДБР Р. Труби

та інші. До речі, 26 вересня 2022 року не закінчилася успіхом вже п'ята за рахунком спроба ВАС розпочати розгляд так званих «плівок ОАСК», на яких зафіксовані зловживання суддів ОАСК [76].

ВАС теж продовжує працювати в умовах війни, хоча і загальний темп їх роботи сповільнився. Проблеми пов'язані з тим, що в умовах постійних ракетних обстрілів складно гарантувати безпечне правосуддя для усіх учасників судового процесу. Тому одні засідання проводяться онлайн, а інші відкладаються, або переносяться. А це, як зрозуміло, не завжди виходить через проблеми із зв'язком, або ж участь деяких учасників у військових діях [10].

АРМА також продовжує працювати, займається розшуком та управлінням активами злочинців. Але зрозуміло з яких причин ці повноваження неможливо реалізувати повністю. Так, частина майна, що передано агентству, перебуває на тимчасово окупованих територіях, або вже знищена. Також, не працюють відповідні реєстри, а тому конкурсні відбори управителів не можуть проводитися прозоро, як це вдавалося раніше.

НАЗК призупинив контроль звітності політичних партій, перевірку декларацій та моніторинг життя і діяльності посадовців. Також, обмежено доступ до Реєстру декларацій, Реєстру корупціонерів [10].

Таким чином, після позитивного антикорупційного прориву на початку президенства В. Зеленського, політичний стимул здійснювати антикорупційні кроки помітно занепав. І реформа СБУ, і вибори керівника САП, і оновлення НАЗК – приклади, які це демонструють. Крім цього, чинниками, які загальмували роботу антикорупційних органів стали суди, зокрема КСУ, та зусилля політиків вплинути на роботу відповідних структур. Зокрема, антикорупційну кризу зумовило прийняття КСУ у жовтні 2020 року рішення про скасування кримінальної відповідальності за неправдиву інформацію в деклараціях та позбавлення НАЗК права перевіряти декларації посадовців і суддів. І хоча після активних обговорень Верховна Рада України 15 грудня 2020 року ухвалила законопроект №4470, який відновив повноцінну роботу НАЗК, все ж через рішення КСУ прийняте двома місяцями раніше, тих посадовців, що

вказали хибні відомості в деклараціях за попередні роки, не змогли притягнути до відповідальності.

Слід наголосити, що антикорупційні органи України не припинили свою роботу під час повномасштабної війни. Проте, найгостріша проблема – відсутність керівництва у більшості цих органів, так і залишилася. І якщо процес конкурсних відборів не відновиться і не буде обрано незалежних та професійних керівників антикорупційних органів, то досягнення всієї антикорупційної реформи опиняться під загрозою.

Названі вище проблеми лише деякі з багатьох, які не дають змогу Україні продемонструвати те, що в нас є незалежні антикорупційні органи, які керуються виключно законом, метою боротьби з корупцією і подоланням корупції на найвищому рівні. А це в свою чергу, жодним чином не впливає позитивно на стан справ в країні й не характеризує нашу країну як таку, що йде на шляху боротьби з корупцією, хоча на кожних виборах потенційні кандидати в президенти обіцяють, що будуть з цим боротися.

3.3. Шляхи вдосконалення антикорупційної діяльності в Україні

Проблему корупції розв'язати дуже важко, а точніше, щоб цілком - неможливо, але можливо зменшити її обсяги, призупинити її обороти. Для цього слід реалізувати ряд антикорупційних заходів, які мають поступово і послідовно здійснюватися у кожній із сфер суспільних відносин. При цьому, ці заходи повинні спрямовуватися не лише на викорінення корупції як суспільного явища, але й на запобігання умовам, що можуть сприяти її виникненню. А так як суспільна небезпека корупції виявляється в тому, що особи, винні у вчиненні корупційних діянь, посягають на різні цінності, в тому числі на виховання та правосвідомість громадян, то вважаємо, що вживати заходи по запобіганню корупції повинні не лише спеціально уповноважені у цій сфері суб'єкти, але й інші державні органи, а так само кожен громадянин, адже починати слід від себе самого.

Слід відмітити, що ми можемо зустріти різні визначення характеристики дій, що спрямовані на вжиття заходів із попередження чи зупинення корупційних правопорушень. Вживаються терміни «запобігання корупції», «боротьба з корупцією», «протидія корупції». При цьому, поняття «запобігання корупції» почало широко вживатися із прийняттям Закону України «Про запобігання корупції» № 1700-VII від 14.10.2014 р. [84]. А раніше всі знали і вживали поняття «боротьба з корупцією» як визначалося Законом України «Про боротьбу з корупцією» № 356/95-ВР від 05.10.1995 р., який втратив чинність 11.06.2009 р. [77].

Наразі, як зауважує Я.І. Маслова, логічніше використовувати термін «протидія корупції» під якою слід розуміти активні дії, зокрема, запобіжні і репресивні заходи, що спрямовані на ліквідацію вже вчинених корупційних дій [52, с. 83].

Вважаємо, що слід погодитися із вищевказаною дослідницею, адже якщо йде мова про запобігання корупції, то маються на увазі заходи, що спрямовані на убезпечення суспільства від корупційних правопорушень. Тобто, ціллю запобігання корупції є не покарання за вчинення корупційних діянь, а недопущення виникнення передумов корупції, натомість, протидія корупції передбачає як запобігання корупційним діям, так і покарання за вчинене.

У досліджуваному аспекті О. Попело висловлює пропозиції, що пріоритетами щодо протидії корупції в Україні є:

- надання значимої ролі громадським організаціям у сфері боротьби з корупцією, шляхом їх безпосереднього включення у складі наглядових та дорадчих рад антикорупційних органів та органів публічної влади;

- поширення інформації щодо наслідків вчинення антикорупційних дій, пропаганда корупції як дуже негативного явища, зміна суспільного сприйняття через реалізацію відповідних антикорупційних освітніх програм, проектів та заходів;

- залучення можливостей інтернет-платформ для оперативного реагування на факти корупційних дій;

– значна увага превентивним та заохочувальним антикорупційним заходам на противагу репресивним [75, с. 34].

М. Кравчук, І. Петровська вважають також, що для протидії корупції слід створити перелік посад підвищеного ризику, що найбільш втягнуті у корупцію; підвищити для держслужбовців ефективність правил етичної поведінки в напрямку забезпечення доброчесної поведінки, уникнення конфлікту інтересів; підвищити якість надання управлінських послуг; розробити прозорі механізми прийняття управлінських рішень, які слід максимально перевести в дистанційну форму, щоб обмежити безпосередній контакт з урядовцями [41, с. 56].

Вважаємо, що варто взяти до уваги і пропозиції Л.В. Антонової про необхідність вдосконалення процедури професійно-компетентного відбору працівників, підвищення рівня матеріально-фінансового заохочення та технічної підтримки, впровадження сучасних інформаційних технологій, надання надійних соціальних гарантій; видозміни форм статистичної звітності щодо корупції, щоб вони базувалися на результатах розгляду судами відповідних справ; удосконалення механізму компенсації збитків за корупційні або пов'язані з ними діяння громадянам державою [6].

Як зазначає Т.П. Паламарчук, давно відомо, що саме потрібне для успішної протидії корупції — прозорість та відкритість діяльності влади, чіткість процедур прийняття державних рішень, сталі механізми контролю за функціонуванням державних органів з боку громадянського суспільства, свобода слова, свобода та незалежність засобів масової інформації [70, с. 27].

І здавалось би усе тут зрозуміло, і в демократичній державі саме так і повинно бути, однак корупція явище «заполітизоване» і не раз антикорупційні заходи ставали інструментом політичної боротьби, коли покарання відбуваються лише вибірково до політичних опонентів. Тому на нашу думку, якщо справді боротися з корупцією у владі, то потрібна насамперед реформа судової системи. Бо зараз вона політизована і чомусь так склалося, що тут звикли працювати не за законом, а за домовленостями.

Пригадаємо, що 16 жовтня 2019 року було прийнято Закон України №193-IX «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування», на підставі якого створювалася Комісія з питань доброчесності та етики, що мала б оцінити діяльність членів Ради правосуддя [81]. Але 11 березня 2020 року КСУ визнав низку положень закону №193-IX такими, що не відповідають Конституції України [90].

Взагалі 2019 рік став початком нової історії судової реформи. В. Зеленський розпускає ВККС, а все тому що орган, який несе відповідальність за формування доброчесного незалежного суддівського корпусу ігнорував негативні висновки Громадської ради доброчесності щодо суддів. Обходив вимогу закону передання справи до ВРП та штучно затягував кваліфікаційні оцінювання недоброчесних суддів, дозволяючи їм і далі працювати на посаді. Як наслідок, відсутність ВККС в Україні знищила систему правосуддя із середини і це зумовило кадровий голод в судах різних інстанцій; неможливість відібрати суддів для Вищого суду з питань інтелектуальної власності і запустити його діяльність; судді, що продовжують виконувати свої повноваження, залишилися без проходження кваліфікаційного оцінювання; «незаконні призначення» президентом нових суддів отримали негативний висновок Громадської ради доброчесності через відсутність механізму кваліфікаційного оцінювання, як це передбачено законом [103].

Пізніше, 14 липня 2021 року прийнято Закон України №1635-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо порядку обрання (призначення) на посади членів Вищої ради правосуддя та діяльності дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя» [79], реалізація положень якого затягнулася через оскарження його положень.

Слід відмітити, що ВРП є центральним і головним органом в системі судової влади України. Вона контролює порядок призначення і звільнення суддів, притягнення їх до відповідальності за відповідні порушення. Тому від

професійного складу ВРП залежить наскільки досвідчені та добросчесні судді працюватимуть в українських і якою буде судова реформа.

Проте, як зауважують Г. Чижик, Х. Івасюк, реформа, проголосована у липні 2021 року ВРУ зазнала критики з боку опонентів [110]. Одразу після голосування Закону №1635-ІХ декілька суддівських організацій звернулись із відкритим зверненням до президента із вимогою ветувати закон. Далі, голови касацій ВСУ та члени ВРП блокували призначення членів Етичної ради. Так, 8 жовтня 2021 року судді ВСУ більшістю голосів проголосували за те, аби спрямувати до КСУ подання про неконституційність реформи ВРП. При цьому, офіс президента В. Зеленського не запропонував жодного вирішення проблем, що виникли.

Цікаво, що доповідачем у справі про реформу ВРП був суддя КСУ В. Кичун, який увійшов до складу КСУ у лютому 2021 року за квотою парламенту, але був номінований провладною партією [110].

Отож, ВРП наразі не може здійснювати своїх повноважень, адже через звільнення напередодні активної фази війни за власним бажанням десяти членів немає кворуму, який вимагається Конституцією України (має бути щонайменше 15 членів). А тому погоджуємося із А. Тимошенко та іншими дослідниками цього питання, що діяльність органу, який відповідає за притягнення суддів до дисциплінарної відповідальності, надання дозволу на затримання, арешт та тримання під вартою суддів, заморожено штучно [103].

Нових членів ВРП тепер на конкурсній основі має набрати Етична рада, створення якої передбачено Меморандумом про взаєморозуміння між Україною та Європейським Союзом від 23.07.2020 р. [58].

Етична рада створена у листопаді 2021 року, до складу входять троє представників Ради суддів України та троє міжнародних експертів, рекомендованих міжнародними організаціями, з якими Україна співпрацює у сфері протидії корупції. А 1 грудня 2021 року Етична рада провела своє перше засідання та продовжує працювати незважаючи на загрози, спричинені воєнними діями [37].

Зрозуміло, що будь-які реформи неможливі без відповідного законодавчого регулювання. Тому нормативна база має бути адаптованою до умов сьогодення, а законодавчі норми повинні бути не декларативними, а реальними до застосування. У цьому аспекті вважаємо за необхідне ухвалити закон про підвищення кримінальної відповідальності за недостовірне декларування та неподання декларації; удосконалити закон про НАБУ для усунення положень, які можуть бути потенційно визнані неконституційними; удосконалити конкурсну процедуру добору директора НАБУ із залученням міжнародних експертів і надання їм вирішальної ролі в процесі добору; змінити конкурсну процедуру добору керівника САП із залученням міжнародних експертів, забезпечити додаткові гарантії незалежності САП; запустити прозорий конкурс на посаду голови АРМА та ухвалити закон для більш ефективної реалізації агентством своїх функцій.

Вважаємо за доцільне реформувати і СБУ, зокрема, від неї слід забрати функції досудового розслідування та розслідування економічних і корупційних злочинів. Для цього необхідно внести зміни не лише до профільного законодавства, а й до Кримінального процесуального кодексу. Адже як зауважує Є. Солонина, саме через повноваження здійснювати розслідування СБУ втручалася в економічні справи та роботу антикорупційних органів [100].

Крім цього, корупцію у владі не слід замовчувати. Проте, щоб не було лише балачок про шкоду від корупції, потрібно показувати і позитивні приклади: добросесних чиновників та суддів; випадки, коли корупцію вдалося подолати; приклади покарання корупціонерів при владі [66, с. 100]. І це непросте завдання для ЗМІ, адже слід балансувати інформацію, щоб не було ні пропаганди, ні маніпуляцій.

Як наголошує В.В. Нонік, для результативної передачі інформації необхідно щоб кінцевий отримувач інформації був упевнений, що може довіряти джерелу повідомлення. Так, слід уточнювати за яких умов отримана інформація, що передається, як вона обробляється, на чому наголошується в матеріалі [63, с. 80].

А тому для підвищення авторитету ЗМІ у боротьбі з корупцією науковець вважає за необхідне врахувати те, що відповідні органи із захисту прав людини та неурядові громадські організації мають підтримувати зв'язки із засобами масової інформації як із своїми партнерами у боротьбі з корупцією; слід заохочувати журналістські розслідування; необхідно розробляти спеціальні підготовчі програми, щоб журналісти мали навички пошуку і виявлення незаконної діяльності; слід розробляти програми, які дозволяють безпосередньо простому громадянину висловити стурбованість і свої думки щодо боротьби з корупцією; власники ЗМІ мають боротися з корупцією у своєму оточенні і спонукати свої та інші ЗМІ боротися з корупцією, організованою злочинністю та іншими негативними проявами у суспільстві, що становлять ту чи іншу загрозу для його безпеки [63, с. 80].

Також вважаємо, що для протидії корупції слід показати її як ризиковану та невігідну діяльність. В цьому погоджуємося із Т. Кустовою, адже державному службовцю вигідно брати хабарі й зловживати владою коли покарання за такі дії незначне, або взагалі не передбачене [44, с. 141-142].

В.А. Гапоненко пропонує також створювати приватні центри з надання адміністративних послуг, що сприятиме процесу перетворення хабарництва та інших корупційних діянь на невігідну і зайву процедуру. На думку науковця, важливим у боротьбі з корупцією є і процес ізоморфізму, тобто посилення співпраці і взаємодії відповідних організацій, що мають за мету припинити корупційні правопорушення. Такими передусім є міжорганізаційні структури (союзи, об'єднання організацій) [23, с. 41].

Крім цього, самі громадяни мають проявляти ініціативу і доєднуватися до формування державної політики у сфері протидії корупції. Як правило, там, де зусилля влади щодо боротьби з корупцією не дають очікуваного результату, зазвичай відсутня участь у ній громадянського суспільства. Тому спочатку слід подолати пасивність населення та сприйняття в суспільстві корупції як реального факту.

Громадянське суспільство утворюють різні громадські структури (неурядові, некомерційні організації), що можуть діяти в різних організаційно-правових формах: як громадські об'єднання, політичні партії, професійні спілки, фундації, а також релігійні організації. А так як такі організації становлять суспільну, громадську підсистему забезпечення соціальної безпеки, то можуть і боротися з корупцією [63, с. 81].

Як стверджують О.Ю. Бусол, О.М. Костенко, громадські організації мають бути активними і брати участь у консультаціях з громадськістю, у зустрічах різних груп, засідань із представниками органів державної влади, місцевого самоврядування, із міжнародними, зарубіжними громадськими організаціями, замовляти і здійснювати громадські експертизи й моніторинги, проводити громадські слухання з питань протидії корупції, здійснювати контроль за виконанням органами державної влади та місцевого самоврядування Національної антикорупційної стратегії [12, с. 148].

Якщо проаналізувати співпрацю влади з громадянським суспільством, то формально така співпраця декларується. Якщо детальніше, то у 2020 році презентовано збірник історій «Громадянське суспільство та влада – кращі практики співпраці». У тому ж році уряд прозвітував про реалізацію плану дій із впровадження Ініціативи «Партнерство «Відкритий Уряд» у 2018–2020 роках і завершив виконання п'ятирічної Стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства на 2016-2020 роки. При цьому, спільно з експертами громадських організацій паралельно розроблялася і нова Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021–2026 роки, проект якої схвалено урядом 16 червня 2021 року [2, с. 47].

Президент В. Зеленський у 2021 році відкривав і міжнародний форум Democracy in Action. Zero Corruption Conference, який 7-8 червня 2021 року організував Центр Протидії Корупції з партнерами [2, с. 47].

Однак, найчастіше співпраці із громадянським суспільством немає. Більше того, активістів у боротьбі з корупцією часто намагаються залякати та скоюють на них фізичні напади або кібератаки в соціальних мережах. Також,

спостерігається продовження переслідувань тих громадських активістів чи організацій, які вже переслідувалися й раніше [2, с. 47].

Погоджуємося із пропозиціями В.А. Абдуллаєва і вважаємо, що зміцнити роль громадянського суспільства у процесах запобігання та протидії корупції можливо через використання різних форм комунікації між органами державної влади і громадськими організаціями, зокрема: через взаємний антикорупційний моніторинг; через впровадження програм дослідницького, аналітично-аналізуючого, роз'яснювального характеру; забезпечення для населення з боку органів державної влади відкритості та доступності інформації про стан та обсяги корупції; через здійснення відповідних антикорупційних заходів [1, с. 12].

Тому важливо на ділі, а не лише на слові забезпечити виконання принципу рівності всіх перед законом; забезпечити відсутність імунітету для посадових осіб будь-якого рівня, включно президента України; сприяти розвитку активної громадської діяльності та залученню громадських організацій у сферу протидії корупції; забезпечити функціонування дієвого правового механізму; забезпечити безперервний моніторинг корупційних чинників для підвищення рівня ефективності державних заходів у сфері запобігання та протидії корупції. На нашу думку, це можливо при прозорості слідства у корупційних справах; при встановленні контролю за притягненням до відповідальності та виконанням покарання осіб, які вступають у корупційні відносини.

Тобто, для успішної протидії корупції слід посилити роль формальних інститутів існування корупції – втілення положень Конституції України, інших нормативно-правових актів, активізувати діяльність парламенту, партій, опозиції у досліджуваній сфері. При цьому, слід поступово зменшувати вплив неформальних інститутів збереження корупції – непотизму, клієнтелізму, лобізму, фаворитизму. Зрозуміло, що це не здійсниться саме по собі, це кропітка і тривала робота для президента, керівників установ, відповідальних за

дотримання антикорупційних норм; це передбачає прозорість та підзвітність публічної влади, встановлення правил фінансового контролю.

І звичайно слід розуміти, що названі вище заходи протидії корупції не є стовідсотковими інструментами досягнення успіху в боротьбі з корупцією. Необхідно весь час працювати, реагувати на щоденні виклики, шукати найефективніший шлях боротьби з цим негативним явищем. І в цьому аспекті погоджуємося із О.Г. Мельник, що насамперед необхідний розвиток громадянської самосвідомості, політична воля усіх відповідальних на різних рівнях і щаблях влади, що сприятимуть змінам у сприйнятті і зміцненні зв'язків у протидії корупції [56, с. 33].

Отже, успішна протидія корупції можлива за умови наявності чіткого антикорупційного законодавства, ефективного його застосування відповідними органами державної влади; координованості, поінформованості громадськості про здійснення заходів із запобігання та протидії корупції, взаємодії інститутів громадянського суспільства з органами державної влади у сфері формування та реалізації державної антикорупційної політики, підтримки антикорупційних заходів громадянським суспільством. Однак, ефективність реалізації заходів щодо запобігання корупційній злочинності не може бути досягнута шляхом поодиноких і несистемних дій на різних рівнях, необхідні довгострокові соціально-економічні, політичні та правові перетворення. А для цього, на нашу думку, має бути наявна політична воля щодо антикорупційних заходів, існування та вдосконалення чіткого і взаємопов'язаного антикорупційного законодавства; зміна правосвідомості та готовність до реформ.

ВИСНОВКИ

На основі проведеного магістерського дослідження політичної корупції в Україні у період президентства В. Зеленського, виходячи з його мети та завдань, сформульовано такі висновки.

Сформувати універсальне визначення поняття корупції, яке б врахувало усі аспекти її прояву доволі складно. У даній роботі ми визначаємо корупцію як незаконне використання влади і посадових повноважень (тобто вчинене з порушенням законодавства, що встановлене та доведене уповноваженими суб'єктами) в особистих цілях чи задля забезпечення інтересів зацікавлених осіб. Щодо видів корупції, визначають корупцію за сферами соціального буття (побутова, ділова, політична); за характером дій відповідних суб'єктів (активна, пасивна); за територіальною ознакою (національна, транснаціональна); за формами вчинення корупційної діяльності чи корупційного діяння (прийняття неправомірної вигоди, прийняття обіцянки/пропозиції неправомірної вигоди) та іншими критеріями. У цій роботі ми акцентуємо увагу на політичній корупції та аспектах її прояву. Визначено, що корупція може проявлятися у формі дії чи бездіяльності, що містить ознаки корупції і вчинені особами, перелік яких визначений Законом України «Про запобігання корупції»; у формі прийняття неправомірної вигоди; прийняття обіцянки або пропозиції неправомірної вигоди, або ж виходячи із обґрунтування складу корупційного правопорушення (цивільно-правовий делікт, дисциплінарний проступок, адміністративне правопорушення, корупційний злочин).

Чинниками існування корупції в умовах сьогодення є: нестабільна економічна ситуація в країні; деморалізація суспільства; недостатня поінформованість та організованість громадян; відсутність усвідомлення невідворотності покарання за корупційні діяння; колізії та прогалини в законодавстві; недовіра народу до керівництва держави та ін.

В ході дослідження було обґрунтовано, що наявність в Україні змішаної виборчої системи негативно впливає на ефективність парламентсько-

президентської форми правління. Постійна боротьба за владу і намагання тих, хто при владі, отримати якнайбільше повноважень для здійснення своєї діяльності, ведуть до заглиблення країни у кризу та ведуть до того, що корупційні схеми удосконалюються, а поставлені завдання не виконуються. У зв'язку з цим встановлено, що домінування неформальних чинників існування політичної корупції сприяють її збереженню, а це вкрай негативно впливає на ситуацію в країні. Верховенство права руйнується, поглиблюється антиконституціоналізм.

Підбиваючи підсумки наголошуємо, що державна політика щодо протидії корупції в Україні 2019-2020 років характеризувалася прогресивними кроками: перезавантажено НАЗК за відкритим конкурсом із участю незалежних міжнародних експертів, ВАКС – сфокусовано на справах НАБУ та САП, відновлено відповідальність за незаконне збагачення, знято законодавчі перешкоди для перевірки статків чиновників, низку резонансних справ повернуто для розслідування в НАБУ, запущено верифікацію декларацій топ-посадовців, впроваджено інститут викривачів, затверджено Антикорупційну стратегію на 2021-2025 роки.

Проте слід зауважити, що до занепаду антикорупційної політики у 2020 році призвели зокрема, але не виключно: реформа СБУ, вибори керівника САП, оновлення НАЗК, вплив судів на роботу антикорупційних структур та зусилля політиків вплинути на роботу відповідних структур.

Виходячи з цього з метою успішної протидії корупції запропоновано посилити роль формальних інститутів існування корупції (втілювати положення Конституції України, інших нормативно-правових актів, активізувати діяльність парламенту, партій, опозиції); зменшити вплив неформальних інститутів збереження корупції (непотизму, клієнтелізму, лобізму, фаворитизму).

Обгрунтовано необхідність ухвалення закону про підвищення кримінальної відповідальності за недостовірне декларування та неподання декларації; удосконалення конкурсної процедури на посаду директора НАБУ,

СПА, АРМА та надання вирішального голосу в процесі добору саме міжнародним експертам; реформа судової системи, СБУ; впровадження дієвого антикорупційного законодавства та механізмів його ефективного застосування, поінформованість громадськості про здійснення заходів по запобіганню і протидії корупції, створення умов для взаємодії інститутів громадянського суспільства з органами державної влади та місцевого самоврядування.

Варто відмітити, що кожен рік життя, в тому числі і політичного життя, є іншим, змінюються люди, обставини, внутрішні і зовнішні фактори. Кожен наступний Президент, Парламент, Уряд формує власну державну політику щодо протидії та подолання корупції, проте ефективність запобігання корупції можлива завдяки довгостроковим соціально-економічним, політичним та правовим перетворенням.

А для цього, на нашу думку, має бути наявна політична воля щодо антикорупційних заходів, існування та вдосконалення чіткого і взаємопов'язаного антикорупційного законодавства і готовність до реформ.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Абдуллаєв В.А. Роль громадянського суспільства у запобіганні і протидії корупції. Публічне управління та митне адміністрування. 2021. № 3. С. 5-13.
2. Альтернативний звіт з оцінки ефективності впровадження державної антикорупційної політики / О. Калітенко, О. Лемєнов, Б. Машишев; за заг. ред. М. Хавронюка. К.: Мишалов Д.В., 2021. 239 с.
3. Аналізуємо виконання програми президента: довічна заборона займати держпосади для корупціонерів. URL: <https://bit.ly/3EzWMh5> (дата звернення: 26.09.2022.)
4. Андрушко С. Сімейні цінності «слуг народу»: як, попри обіцянки Зеленського, кумівство поширилося в «зе-команді» (розслідування). URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/schemes/30855987.html> (дата звернення: 05.09.2022.)
5. Аніщенко М.А. Поняття, ознаки та види корупції як негативного соціального явища. Державне управління. 2020. № 1. С. 6-11.
6. Антонова Л.В., Абдуллаєв В.А. Корупція як чинник загрози національній безпеці. URL: <https://pard.mk.ua/index.php/journal> (дата звернення: 10.08.2022.)
7. Бахметьев А.Є. Особливості проведення виборчих кампаній при різних виборчих системах. Політичне життя. 2021. № 4. С. 4-9.
8. Бондаренко О.С. Типологізація корупції: теоретико-прикладні критерії. Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство». 2022. № 1. С. 249-253.
9. Боровик А. Білі плями на антикорупційній карті Зеленського. URL: <https://bit.ly/3hKEvoC> (дата звернення: 12.08.2022.)
10. Боровик А. Війна і боротьба з корупцією. Робота антикорупційних органів під час воєнного стану. URL: <https://bit.ly/3WYkOcS> (дата звернення: 19.08.2022.)

11. Боровик А. Незалежність чи корупція: хто кого? URL: <https://bit.ly/3Oec1PW> (дата звернення: 18.08.2022.)
12. Бусол О.Ю. Концепція протидії корупційній злочинності в Україні потребує нових підходів: основні тези. Публічне право. 2016. №2. С. 143–151.
13. Вадатурський А. Звідки беруться «договорняки» та політичні «рішали»? URL: <https://bit.ly/3OdWpMr> (дата звернення: 15.08.2022.)
14. Валько В., Миколайчук Б. «Слить» дело за 90 дней. Фамилии и роли всех спасателей Татарова URL: <https://bit.ly/3TJsigW> (дата звернення: 23.08.2022.)
15. Великий тлумачний словник сучасної української мови / гол. ред. В.Т. Бусел. К.; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
16. Вернік І.В., Похило І.Д. Причини виникнення та шлях подолання корупції. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/195353403.pdf> (дата звернення: 01.09.2022.)
17. Виборчий кодекс України: Закон України від 19.12.2019 р. № 396-IX (зі змінами від 03.03.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/396-20#Text> (дата звернення: 28.11.2022)
18. Висновок Конституційного Суду України № 7-в/2019 від 16.12.2019 р. у справі за конституційним зверненням Верховної Ради України про надання висновку щодо відповідності законопроекту про внесення змін до статті 106 Конституції України (щодо закріплення повноважень Президента України утворювати незалежні регуляторні органи, Національне антикорупційне бюро України, призначати на посади та звільняти з посад Директора Національного антикорупційного бюро України і Директора Державного бюро розслідувань) (реєстр. № 1014) вимогам статей 157 і 158 Конституції України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v007v710-19#Text> (дата звернення: 29.08.2022.)
19. Виховання доброчесності та зниження ризиків корупції: навч. посіб. / за керівництвом І.С. Руснака. К.: НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2018. 252 с.

20. Вишневський Ю. САП та НАБУ на гачку. Навіщо «слуги народу» дражнять західних партнерів України. URL: <https://bit.ly/3TzZPud> (дата звернення: 12.09.2022.)
21. Владимірова В.І. Корупція: поняття та форми її вираження. Наукові записки. 2019. Вип. 6. С. 12-19.
22. В Україні вже немає олігархічного впливу та корупції і після війни не буде – Зеленський. URL: <https://bit.ly/3hM93pW> (дата звернення: 26.08.2022.)
23. Гапоненко В.А. Роль неформальних інститутів у процесі демократизації політичної системи України. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. 2019. Вип. 26. С. 36-42.
24. Гжибовська Т.С. Інституціоналізація політики боротьби з корупцією у країнах Східної Європи: дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», 2021. 278 с.
25. Гришина Н.В., Ростовська К.В. Державна антикорупційна політика як адміністративно-правова категорія. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 11. С. 31-33.
26. Гришук М. Передумови виникнення та протидії корупції: історико-правовий аспекти. Актуальні проблеми правознавства. 2020. № 2. С. 28-35.
27. Гура В.В. Корупція: поняття та види, причини виникнення. Економічний аналіз. 2022. Т. 32. № 2. С. 73-81.
28. Гура В.В. Поняття корупції як економіко-правового феномену. Вчені записки Університету «КРОК». 2021. № 4. С. 76-84.
29. Гус О., Койдель О. Чому боротьба з корупцією в Україні відбувається так повільно? URL: <https://bit.ly/3GrqpmV> (дата звернення: 29.08.2022.)
30. Експертне опитування «Друга річниця Президента Зеленського: оцінки експертів та журналістів». URL: <https://dif.org.ua/article/ekspots> (дата звернення: 06.09.2022.)
31. Заболотний Н. Спроба повернути змішану виборчу систему. URL: <https://bit.ly/3UDXA9w> (дата звернення: 01.12.2022.)

32. Заболотний Н., Очеретяна М. Історія президентів України а семи актах або чому театр одного актора нам не підходить. URL: <https://bit.ly/3TGi69b> (дата звернення: 10.08.2022.)
33. Запобігання корупції: методичні рекомендації для місцевих активістів / Д.О. Калмиков, Д.В. Сінченко, О.О. Сорока / за заг. ред. М.І. Хавронюка. К.: ФОП Москаленко О.М., 2017. 242 с.
34. Зубкова Л.А. Сучасний стан і проблеми запобігання корупції в Україні. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ. 2017. № 3. С. 34-45.
35. Каленіченко Л.І., Слинко Д.В. Поняття, ознаки та види корупції. Право і безпека. 2022. № 1. С. 39-46.
36. Калугіна І.О. Антикорупційна правова політика: природа і зміст. Аналітично-порівняльне правознавство. 2021. № 4. С. 28-37.
37. Кишакевич Л. Етична рада, війна та судова реформа – чому важливо не зупинятися. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2022/08/3/7361701/> (дата звернення: 19.09.2022.)
38. Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти корупції від 31.10.2003 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c16#Text (дата звернення: 02.08.2022.)
39. Корецька-Шукєвіч Д. Аналіз теоретичних підходів до наукового розуміння явища корупції. Право і суспільство. 2020. № 2. Ч. 2. С. 164-169.
40. Котенський А. Юрій Бутусов: «Зеленський розпочав виборчу кампанію з переобрання Єрмака, Татарова та усіх їхніх клієнтів. URL: <https://bit.ly/3g6U35B> (дата звернення: 04.08.2022.)
41. Кравчук М., Петровська І. Основні напрямки антикорупційної діяльності в Україні та їх правове регулювання. Актуальні проблеми правознавства. 2021. № 2. С. 49-56.
42. Кримінальний кодекс України: Закон України від 05.04.2001 р. № 2341-III (зі змінами від 14.04.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (дата звернення: 28.09.2022.)

43. Крушельницька Т., Матвеева О. Сингулярність корупції як гальмівного чинника сталого розвитку України. Державне управління та місцеве самоврядування. 2018. Вип. 4. С. 37-44.
44. Кустова Т. Формування й реалізація антикорупційної політики в системі ДСУ: сучасний стан та шляхи вдосконалення. Державне управління та місцеве самоврядування. 2019. Вип. 3. С. 137-143.
45. Кушнар'ов І.В. Політична корупція як система протиправних дій: варіативність проявів. Політичне життя. 2018. № 2. С. 50-54.
46. Лазаренко С.Ж. Політико-правові та соціальні передумови корупції в органах державної влади. URL: <https://bit.ly/3hJmVkJ> (дата звернення: 07.09.2022.)
47. Левчук А.О. Поняття, сутність корупції та корупційних правопорушень. Юридичний бюлетень. 2019. Вип. 9. С. 171-177.
48. Лисогор І. Зеленський прокоментував повернення Татарову повноважень взаємодії з правоохоронними органами. URL: <https://bit.ly/3AGKTE3> (дата звернення: 19.08.2022.)
49. Литвиненко В.І., Пригунов П.Я. Концепція адміністративно-правового забезпечення протидії корупції в Україні: наук. – аналіт. доп. К.: ДП «Вид. дім «Персонал», 2016. 89 с.
50. Малишев Б. Закон про нову Антикорупційну стратегію: зміни у діяльності прокуратури і органів правопорядку. URL: <https://bit.ly/3V4HSVs> (дата звернення: 15.09.2022.)
51. Мартинов Д.Ю. Феномен корупції в системі публічного управління: теоретичні аспекти наукового дискурсу. URL: http://www.dy.nauka.com.ua/pdf/8_2020/102.pdf. (дата звернення: 21.09.2022.)
52. Маслова Я.І. Механізм запобігання корупції: поняття та структура. Правова позиція. 2022. № 1. С. 81-85.
53. Мацієвський Ю.В. Інволюція конституціоналізму і квазі-авторитарний режим в Україні URL: https://eprints.oa.edu.ua/1118/1/matsiyevsky_111215.pdf (дата звернення: 17.08.2022.)

54. Мацієвський Ю.В. У пастці гібридності: зигзаги трансформацій політичного режиму в Україні (1991-2014). Чернівці, Книги – XXI, 2016. 553 с.
55. Мацієвський Ю.В., Лебедюк В.М. Як писати наукові роботи з політології? Навчальний посібник. Видання друге, перероблене і доповнене. Острог. Видавництво національного університету «Острозька академія». 2015. URL: <https://cutt.ly/jJdjA4Z>. (дата звернення: 12.07.2022.)
56. Мельник О.Г. Міжнародний досвід запобігання та протидії корупції як вектор формування національної антикорупційної політики в Україні. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 2. С. 32-35.
57. Мельченко В.І., Деркаченко Ю.В. Основні наукові підходи тлумачення поняття корупція. Молодий вчений. 2021. № 3. С. 290-295.
58. Меморандум про взаєморозуміння між Україною та Європейським Союзом від 23 липня 2020 року. Офіційний вісник України. 2020. №75. Ст. 2374.
59. Миндреску Ю. Медіафорум: аналітика, прогнози, інформаційний менеджмент: зб. наук. праць. Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2019. Т. 7. С. 285-304.
60. Мозоль М., Маціевский Ю. Кризисное правительство Дениса Шмыгаля и вызовы для Украины. Аналитический отчёт ЦПИ НаУОА. Центр политических исследований НаУОА, 2020. С. 9-12.
61. Мулярчук В. Як українські президенти з корупцією боролись: заяви, цитати, справи. URL: <https://bit.ly/3EEuxy8> (дата звернення: 20.09.2022.)
62. Настюк В.Я., Белевцева В.В., Клок О.В. Адміністративно-правові проблеми протидії корупції в Україні: монографія; за заг. ред. В.Я. Настюка. Харків: Право, 2017. 216 с.
63. Нонік В.В. Векторна спрямованість трансформаційних змін у процесах функціонування суб'єктного складу механізму протидії корупції. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 17. С. 77-82.
64. Нонік В.В. Дослідження сутності та трактування поняття «корупція»: еволюційний аспект. Інвестиції: практика та досвід. 2019. № 3. С. 99-105.

65. Нонік В.В. Типологія корупційних відносин: державно-управлінський погляд. Інвестиції: практика та досвід. 2018. № 19. С. 99-102.
66. Окопник О.М. Проблемні питання запобігання корупції в Україні. Наукові записки. Серія: Право. 2022. Вип. 12. С. 99-102.
67. Офіс Зеленського про «плівки Єрмака»: ніхто не уникне покарання. URL: <https://www.bbc.com/ukrainian/news-52139346> (дата звернення: 30.11.2022.)
68. Пайєтт Дж.: корупція – небезпечніша за російські танки. URL: <https://bbc.in/3XkIg4v> (дата звернення: 11.08.2022.)
69. Пак Н.Т., Тітарчук А.О. Запобігання корупції в Україні. Молодий вчений. 2019. № 6. С. 118-123.
70. Паламарчук Т.П., Пашкевич Л.А. Запобігання корупції в Україні: традиційно-репресивний шлях. Вчені записки ТНУ ім. В.І. Вернадського. 2021. Т. 32. № 3. С. 26-30.
71. Пархоменко-Куцевіл О. Теоретико-методологічні підходи до класифікації корупційних відносин в Україні. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 9. С. 138-142.
72. Пацкан В.В. Інституціональні основи антикорупційної політики як складової детінізації економіки. Економіка та держава. 2021. № 3. С. 4-13.
73. Пінчук В.І. Перезавантаження антикорупційних органів в Україні. URL: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-045-2-25> (дата звернення: 06.09.2022.)
74. Поняття корупції. Офіс доброчесності НАЗК. URL: <https://prosvita.nazk.gov.ua/encyclopedia/ponyattya-koruptsiyi> (дата звернення: 20.09.2022.)
75. Попело О., Іванова Н. Формування та реалізація антикорупційної політики в контексті забезпечення економічної безпеки держави. Проблеми і перспективи економіки та управління. 2021. № 3. С. 29-36.
76. Прищепя Я. ВАСК знову не зміг розпочати розгляд «плівок ОАСК». URL: <https://bit.ly/3UAfSjH> (дата звернення: 13.10.2022.)
77. Про боротьбу з корупцією: Закон України від 05.10.1995 р. №356/95-ВР (втратив чинність). Відомості Верховної Ради України. 1995. № 34. Ст. 691.

78. Про внесення змін до деяких законів України стосовно уніфікації вимог до керівників окремих державних органів: проект Закону України від 10.08.2022 р. № 7654. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=74704 (дата звернення: 24.09.2022.)
79. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо порядку обрання (призначення) на посади членів Вищої ради правосуддя та діяльності дисциплінарних інспекторів Вищої ради правосуддя: Закон України від 14.07.2021 р. № 1635-IX (зі змінами). Відомості Верховної Ради України. 2021. № 38. Ст. 320.
80. Про внесення змін до Закону України «Про запобігання корупції» щодо відновлення інституційного механізму запобігання корупції: Закон України від 15.12.2020 р. № 1079-IX (зі змінами). Відомості Верховної Ради України. 2021. № 17. Ст. 154.
81. Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування: Закон України від 16.10.2019 р. № 193-IX (зі змінами від 13.07.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/193-20#n6> (дата звернення: 22.09.2022.)
82. Про внесення змін до статті 106 Конституції України (щодо закріплення повноважень Президента України утворювати незалежні регуляторні органи, Національне антикорупційне бюро України, призначати на посади та звільняти з посад Директора Національного антикорупційного бюро України і Директора Державного бюро розслідувань): проект Закону України № 1014 від 29.08.2019 р. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=66250 (дата звернення: 23.09.2022.)
83. Про державну службу: Закон України від 10.12.2015 р. № 889-VIII (зі змінами від 09.12.2021). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/889-19#Text> (дата звернення: 27.09.2022.)

84. Про запобігання корупції: Закон України від 14.10.2014 р. №1700-VII (зі змінами від 06.10.2022.) <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1700-18#Text> (дата звернення: 28.09.2022.)
85. Про засади державної антикорупційної політики на 2020-2024 роки: проект Закону України від 21.09.2020 р. №4135. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70007 (дата звернення: 12.09.2022.)
86. Про засади державної антикорупційної політики на 2021-2025 роки: Закон України від 20.06.2022 р. № 2322-IX. Голос України від 09.07.2022 р. № 141.
87. Радецький Р.С. Причини виникнення та напрямки боротьби з корупцією в Україні. Державне управління. 2018. № 1. С. 150-154.
88. Радіна А. Історія боротьби з корупцією: чи приходить весна (спойлер – приходить). URL: <https://bit.ly/3UNuW8x> (дата звернення: 14.09.2022.)
89. Ржеутська Л. Дефект системи: чому український парламентаризм тріщить під тиском Зеленського URL: <https://bit.ly/3hHwjFr> (дата звернення: 05.09.2022.)
90. Рішення Конституційного Суду України від 11 березня 2020 року № 4-р/2020 у справі за конституційним поданням Верховного Суду щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень законів України «Про судоустрій і статус суддів» від 2 червня 2016 року № 1402-VIII, «Про внесення змін до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» та деяких законів України щодо діяльності органів суддівського врядування» від 16 жовтня 2019 року № 193-IX, «Про Вищу раду правосуддя» від 21 грудня 2016 року № 1798-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v004p710-20#Text> (дата звернення: 22.09.2022.)
91. Рішення Конституційного Суду України від 28 серпня 2020 року №9-р/2020 у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Указу Президента України «Про призначення А. Ситника Директором Національного

- антикорупційного бюро України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-20#Text> (дата звернення: 12.09.2022.)
92. Рішення Конституційного Суду України від 16 вересня 2020 року № 11-р/2020 у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про Національне антикорупційне бюро України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v011p710-20#Text> (дата звернення: 12.09.2022.)
93. Рішення Конституційного Суду України від 27 жовтня 2020 року № 13-р/2020 у справі за конституційним поданням 47 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень Закону України «Про запобігання корупції», Кримінального кодексу України. Офіційний Вісник України. 2020. № 92. Ст. 2976.
94. Романюк Р., Кравцов Р. З повномасштабною війною в оточенні Зеленського почалася «декварталізація». URL: <https://bit.ly/3TFT8GT> (дата звернення: 16.09.2022.)
95. Сидоренко О.О., Яворський В.О. Корупція як вид зловживання правом: причини та основні методи боротьби. Юридичний науковий електронний журнал. 2021. № 4. С. 65-68.
96. Скочиляс-Павлів О.В. Корупція як негативне соціальне-правове явище: ознаки та причини. Право та державне управління. 2019. № 2. Т. 2. С. 41-46.
97. Скорик М.О. Теоретичні аспекти інституту корупції в Україні. Ефективна економіка. URL: www.economy.nauka.com.ua (дата звернення: 21.09.2022.)
98. Славкова О.П., Сухоставець А.І. Особливості та причини виникнення корупції в органах державної влади. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка. 2022. Вип. 11. С. 60-66.
99. Солонина Є. Зеленський і корупція: шість кроків вперед і десять назад – експерти. URL:

<https://www.radiosvoboda.org/a/zelenskyy-i-koruptsiya/30991531.html> (дата звернення: 10.08.2022.)

100. Солонина Є. Україна гальмує у боротьбі з корупцією через відсутність політичної волі Зеленського – експерт. URL: <https://bit.ly/3UZUr4G> (дата звернення: 16.08.2022.)
101. Сопілко І.М., Армаш Н.О. Корупція в Україні як спадщина радянського державного управління. Юридичний вісник. 2018. № 2. С. 89-94.
102. Сьомін С.В., Дрьомов С.В. Міжнародний досвід боротьби з корупцією в секторі безпеки: висновки для України. Аналітична записка. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1848/> (дата звернення: 21.09.2022.)
103. Тимошенко А. Які реформи в сфері правосуддя має пройти Україна на шляху до ЄС. URL: <https://bit.ly/3A19ttM> (дата звернення: 19.09.2022.)
104. Титко А.В. Фаворитизм, непотизм, кронізм, клієнтелізм як форми конфлікту інтересів: QUID PRO QUI. Форум права. 2019. № 2. С. 80-90.
105. Трепак В.М. Теоретико-прикладні проблеми запобігання та протидії корупції в Україні: дис. ... докт. юрид. наук: 12.00.08 / Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2020. 481 с.
106. Трибушна О. Для декого самозбереження важливіше, ніж втрата українських міст – Юрчишин про нового генпрокурора і неприємності у США через конкурс у САП URL: <https://bit.ly/3hLbSYf> (дата звернення: 28.09.2022.)
107. Угода про фінансування заходу «Підтримка ЄС для електронного урядування та цифрової економіки в Україні» від 11.02.2020 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_001-20#n432 (дата звернення: 06.09.2022.)
108. Україна 2020-2021: невинуватені очікування, неочікувані виклики (аналітичні оцінки) / Ю. Якименко, А. Биченко, М. Білявський. К., 2021. 304 с.

109. Цивільна конвенція про боротьбу з корупцією від 04 листопада 1999 року
URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_102#Text (дата звернення: 11.08.2022.)
110. Чижик Г., Івасюк Х. Загроза КСУ, оновлення ВРП та звільнення негідників: що чекає судову реформу України. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2021/11/17/7314313/> (дата звернення: 20.09.2022.)
111. Шевчук В. «Непідсудний» Трухін: кумівські порядки Офісу президента
URL: <https://bit.ly/3ECijWs> (дата звернення: 09.09.2022.)
112. Шинкаренко Н.В. Причини виникнення корупції в органах Національної поліції України. Право і безпека. 2016. № 3. С. 104-107.
113. Шипуля В. Корупція в Україні: чому її війна не знищила. URL: <https://bit.ly/3tDKluB> (дата звернення: 22.09.2022.)
114. Якимова С. Генезис сучасного поняття корупції: кримінологічний аспект.
URL: <https://bit.ly/3AmJQsF> (дата звернення: 12.09.2022.)
115. Яковлева Є. Президент Зеленський забуває, що Захід не буде закривати очі на корупцію і хабарництво, які під час війни набули колосальних масштабів
URL: <https://bit.ly/3gbKZfG> (дата звернення: 20.09.2022.)